

Relațiile româno-otomane în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu

VALERIU VELIMAN

„Multe și vrednice de auzit istorii sînt de faptele ce s-au întîmplat în zilele domniei lui Costandin Vodă Brâncoveanu”. Astfel își începe autorul anonim cronica¹ menită să transmită posterității, alături de alte izvoare contemporane, imaginea filigranată a domniei marelui voievod român. Printre acele „fapte” petrecute între 1688—1714, răstimp ce avea să rămînă înrustat cu litere de aur și sînge pe răbojul istoriei poporului nostru sub denumirea de „Epoca brâncovenească”, s-au aflat, neîndoielnic, la loc de cîpătii, și cele legate de raporturile Țării Românești cu imperiul sultanilor osmanlii.

Caracterul și problematica relațiilor româno-otomane din intervalul amintit sînt, după cum se cunoaște, bogat ilustrate de sursele narrative românești² și turco-osmane³, precum și de nenumărate mărturii documentare întocmite în diverse limbi, dintre care cele eminate de autoritățile otomane centrale și provinciale, chiar dacă nu impresionează deocamdată numeric. Deși actele editate⁴, cît și cele inedite⁵ disponibile reprezintă încă infime extracții din „minele” arhivistice, totuși, oferă prețioase informații de natură să completeze și, uneori, să corijeze încheierile de pînă acum ale istoriografiei noastre.

Așadar, existînd largi posibilități de informare, prezentarea domniei lui Constantin Brâncoveanu prin prisma atitudinii sale politice față de Poarta otomană, dar și a modului în care aceasta a conceput în perioada respectivă legăturile cu statele românești autonome asupra cărora își exercita suzeranitatea, constituie, în fond, condiția *sine qua non* a cunoașterii profunde a statutului politico-juridic internațional al Țărilor Române la rîspîntia secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea și, implicit, oferă cheia

¹ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. Constant Grecescu, București, 1959.

² *Ibidem*; *Cronicari munteni*, ed. Mihail Gregorian, vol. I, II, București, 1961; Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1959. Vezi și *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, ed. Zamfira Mihail și Paul Mihail, București, 1980.

³ *Cronici turcești privind țările române*, vol. II, întocmit de Mihail Guboglu, București, 1974; vol. III, întocmit de Mustafa A. Mehmet, București, 1980.

⁴ Vezi *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455—1774), întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976; Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601—1712)*, București, 1984; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711—1821). Documente turcești*, București, 1984.

⁵ Unele dintre acestea sînt incluse în volumul nostru *Documente turcești privind istoria românilor (1538—1877)*, care urmează să vadă în curînd lumina tiparului.

înțelegerii destinului istoric românesc în împrejurări al căror dramatism urma să se dovedească a fi emblematic pentru încercările de rezolvare a așa-numitei „chestiuni orientale”⁶.

Evoluția relațiilor româno-otomane din perioada anterioară venirii lui Constantin Brâncoveanu la cirna Țării Românești și, îndeosebi, varietatea modalităților prin care conducătorii Țărilor Române, aflați sub inriurirea pilduitoarelor fapte politice și militare ale gloriosului voievod Mihai Viteazul⁷, au încercat, în decursul veacului al XVII-lea, să dobândească neatirnarea față de Poarta otomană, puterea suzerană — recunoașcută ca atare, în mod solemn, prin așa-zisele „vechi tractaturi” ori „capitulații”⁸, mai exact: „cărți de legămînt” (*ahd / ahid-nâme*)⁹, de la diferite date, dar și prin alte acte (*berat*; ferman / *hüküm*) — ofereau suficiente argumente pentru orientarea eforturilor spre țărîmul diplomației¹⁰, al manifestării năzuințelor de emancipare națională, nu apelînd la arme, în primul rînd, ci printr-o atitudine politică marcată de înțelepciune, tact și o mai atentă examinare a realităților interne și externe și, astfel, avînd mai mulți sorți de izbîndă pentru atingerea țelului suprem. Acesta viza — în condițiile agravării către sfîrșitul secolului al XVII-lea a situației politico-militare din zona sud-est europeană — nu atînt înlăturarea hegemoniei otomane — manifestată, în special, ca o amenințare planînd neconținut din exterior, infiltrată însă și resimțită deja și în interior —, ci, mai cu seamă, păstrarea ființei de stat a celor trei principate românești, expuse, poate mai mult decît oricînd pînă atunci, pericolului de a-și pierde individualitatea garantată, oricum, de statutul lor de autonomie față de Poarta otomană, în pofida atîtor prejudecii morale și materiale.

Tendențele de înlăturare a suzeranității otomane reprezintă, din punct de vedere politic, trăsătura principală a raporturilor Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei cu Poarta otomană în secolul al XVII-lea către sfîrșitul acestuia și începutul celui următor — așa cum s-a apreciat —, „mai precis, în anii domniilor lui Șerban Cantacuzino (1678—1688), Constantin Brâncoveanu (1688—1714) și Dimitrie Cantemir (1710—1711), se ajunge la încheierea unui program politic vizînd redobîndirea independenței”¹¹. Un asemenea fapt a survenit, în mod firesc, după experiența acumulată în urma acțiunilor militare și diplomatice întreprinse anterior de Radu Șerban, Matei Basarab, Vasile Lupu, Gheorghe al II-lea Rákóczi și Mihnea al III-lea, exponenți de seamă ai luptei antiotomane, care au

⁶ Pentru detalii, vezi Andrei Oștea, *Contribuție la chestiunea orientală*, în Idem, *Scriseri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 69—184. Comentarii pertinente asupra așa-zisei „chestiuni orientale”, la Leonid Boicu, *Principalele Romîne în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)*, Iași, 1986, p. 34—38.

⁷ Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioși: observații asupra politicii externe românești*, în „Studii și materiale de istorie medie”, voll. VIII, 1975, p. 107.

⁸ Vezi Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane — Capitulațiile*, în „Anale de istorie”, nr. 6, 1982, p. 34—68; Șerban Papacostea, *Tratatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV—XVI; ficțiune politică și realitate istorică*, în *Stat, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982, p. 83—106.

⁹ Valeriu Veliman, O „carte de legămînt” (*ahid-nâme*) din 1551 privitoare la Transilvania, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XXV/1, 1988, Iași, p. 27—43.

¹⁰ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit., p. 20.

¹¹ Leonid Boicu, op. cit., p. 39.

contribuit din plin la strângerea legăturilor între cele trei Țări Românești, la afirmarea cu pregnanță a necesității unirii eforturilor lor pentru emanciparea națională¹².

În anumite momente au existat, precum se știe, circumstanțe internaționale aparent favorabile pentru realizarea acestui deziderat. De fiecare dată însă conducătorii Țărilor Române, intuind ori sesizând în ultimă instanță adevăratele resorturi ale politicii antiotomane promovate de puterile europene, au reușit să contracareze tendințele expansioniste ale acestora prin mijloacele oferite de diplomație. Astfel, Țările Române au evitat pînă spre sfîrșitul veacului al XVII-lea situația transformării lor din virtual subiect în obiect al proiectelor de împărțire a Imperiului otoman¹³.

De asemenea, este cunoscut faptul că expedițiile otomane își pierduseră, în perioada respectivă, forța de șoc din epocile anterioare. Faptul ca atare a fost o repercursiune directă a deteriorării situației interne a Imperiului otoman, fenomen manifestat indesebi sub forma „descendralizării” administrației, care s-a resimțit imediat la nivelul armatei¹⁴. Începînd de la mijlocul secolului al XVII-lea, campaniile militare desfășurate de otomani în Europa se prelungesc, devin o succesiune de lupte soldate cu victorii și înfrîngeri mai mult sau mai puțin semnificative, dar aducînd finalmente Porții mai degrabă imense prejudicii materiale și politice decît cîștiguri teritoriale. Elocvente în acest sens sînt frecvențele conflicte armate cu Austria și Polonia, în perioada de după 1663, în decursul căreia Poarta încearcă să își consolideze, prin forță, poziția în Transilvania și în Ungaria, precum și în zona septentrională a hotarelor sale¹⁵, spre a da un ultim asalt asupra Europei centrale, tentativă eșuată în fața Vienei (1683), ale cărei consecințe au prejudiciat grav interesele politice otomane¹⁶.

Dar, în condițiile în care planurile antiotomane ale Ligii Sfinte, alianță creștină constituită în 1684¹⁷, se dovedeau a fi tot mai puțin realizabile în sensul preconizat inițial (joncțiunea armatelor imperiale, habsburgice și polone pe linia Dunării, „pentru campania decisivă”)¹⁸, devenea tot mai evident faptul că singura alternativă menită să asigure evitarea unor urmări dezastruoase pentru existența statală a Țărilor

¹² Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1621–1672)*, București, 1979, p. 92–149 și 173–182; Constantin Șerban, *România și problema orientală (1683–1713)*, în „Revista de istorie”, tom. 33, nr. 10, 1980, p. 1950–1951.

¹³ Pentru detalii, vezi T.G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie, 1231–1913*, Paris, 1914.

¹⁴ Mustafa Akdağ, *Genel çizgileriyle XVII yüzyıl Türkiye tarihi*. În „Tarih Araştırmaları Dergisi”, cilt: IV, sayı: 6–7, Ankara, 1966, p. 201–248; Yaşar Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda desantralizasyona (adem-i merkeziyet) dair genel gözlemler*, în „Belleten”, cilt: XXXVIII, sayı: 152, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, p. 657–708.

¹⁵ Tahsin Gemil, *Țările Române...*, op. cit., p. 188–212.

¹⁶ İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul, 1961, p. 452–458; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ülbukuat. Kurumları ve Orgülleriyle Osmanlı Tarihi*, ed. Prof. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1979, p. 282–285. Vezi și Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 230–240; Mihail Guboglu, *Țările române în „Istoria otomană” a lui M. Nuri-paşa*, în vol. „România în istoria universală”, II/1, Iași, 1987, p. 707–708.

¹⁷ Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfîrșitul secolului al XVII*, Cluj, 1933, p. 108–109.

¹⁸ Gabriel Bădărău, *Raporturile politice româno-austriece 1683–1718 (I)*, în „Anuar ul Institutului de istorie și arheologie” A. D. Xenopol“, XXII/2, Iași, 1985, p. 467.

Române era *politica de expectativă*, desfășurată pe fondul menținerii și diversificării contactelor diplomatice, fără însă o angajare decisivă de partea taberei potrivnice otomanilor.

Aceasta a fost, în cele din urmă — prin forța împrejurărilor —, politica adoptată de Șerban Cantacuzino¹⁹. Domnia acestuia (1678—1688) a fost marcată de acțiuni ce urmăreau înlăturarea suzeranității otomane. Desfășurarea evenimentelor l-a determinat însă pe domnul Țării Românești să se angajeze în tratative diplomatice „în toate direcțiile în același timp, pentru a lăsa toate posibilitățile deschise”²⁰. Moartea sa neașteptată, la 29 octombrie 1688, care a prilejuit în timp comențării acuzatoare, îndeosebi la adresa stolnicului Constantin Cantacuzino²¹, a lăsat în suspensie, într-adevăr, mai multe probleme și, în primul rînd, cea privind succesiunea la tronul țării. Căci, destinul Țării Românești — și nu numai al ei, în circumstanțele internaționale din toamna anului 1688 — a depins și de „întorsătura” pe care puteau să o ia atunci relațiile româno-otomane.

Din acest punct de vedere, domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714), așa cum aveau să o dovedească evenimentele petrecute în intervalul respectiv, a contribuit în mod decisiv la desfășurarea firească, tradițională, a raporturilor româno-otomane. Sinuozițiile agravante ale cursului acestora vor deveni posibile și, totodată, inevitabile în atmosfera de aparentă acalmie survenită în raporturile internaționale după 1711 și în condițiile deteriorării situației social-politice din Țara Românească și Moldova.

Căci, precum se știe, un fapt cu repercursiuni grave asupra caracterului și evoluției raporturilor româno-otomane a fost tendința Porții de a ține sub controlul său nemijlocit instituția domniei din cele trei principate românești. Astfel, se poate afirma că problema alegerii și numirii conducătorilor acestora reprezintă, prin modalitățile ei de rezolvare în decursul timpului, *elementul esențial* al definirii modului în care s-au desfășurat relațiile româno-otomane într-o perioadă sau alta. Alegerea de către țară a domnilor (principilor) devine, cu timpul, un fapt de excepție (în cazul Țării Românești și Moldovei). Nu întâmplător Poarta își arogă *definitiv* — nesocotind cu bună știință un principiu statornicit din vechime prin „cărți de legămint” (*ahid-nâme*) — dreptul de a desemna voievozii Țării Românești și Moldovei, tocmai în perioada în care mutațiile survenite pe plan internațional la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor se dovediseră a fi de natură să îi pericliteze în chip evident, printre altele, poziția în cele două principate românești extracarpătice. Aplicarea unei asemenea măsuri politice, vreme de peste un veac, a constituit de fiecare dată încălcarea flagrantă a statutului politico-juridic al Țării Românești și Moldovei, fără a fi determinat însă modificarea

¹⁹ I. Radonič, *Situațiunea internațională a principalului Țării Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688)*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice”, seria II, tom. XXXVI, 1913—1914, p. 949—971; Neculai Șandru, *Vulturul cantacuzin*, București, 1975, p. 54—71.

²⁰ Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în fările române în secolele XVI—XVIII*, București, 1983, p. 222.

²¹ Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele Stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 230—231.

profundă a acestuia sau, în aceeași ordine de idei, pierderea autonomiei.²²

Considerațiile de mai sus au — după opinia noastră — menirea de a sublinia, o dată în plus, însemnătatea domniei lui Constantin Brâncoveanu și prin prisma evoluției relațiilor româno-otomane.

Așadar, în toamna anului 1688, mai era încă posibilă alegerea domnilor de către țară, cu condiția recunoașterii lor de către sultanii otomani. Situația în sine avea o deosebită însemnătate politică, îndeosebi datorită faptului că tronurile de la București și Iași începuseră să facă obiectul unor cereri venite din afara Țării Românești și Moldovei²³, iar într-un caz, cel puțin, Poarta dovedise că, pentru satisfacerea intereselor sale, era în stare să ignore tradiția seculară a raporturilor româno-otomane. Este vorba de recunoașterea hatmanului cazac Petru Dorosenko — în calitate de „stăpînitor/principe” (*hakim*) peste „trei țări” (*üç ülke*), în care erau incluse Țara Românească și Moldova — prin beratul emis de sultanul Mehmed IV, la 1–10 iunie 1669 (*evail-i Muharrem 1080*)²⁴.

Prin urmare, succesiunea la tronul Țării Românești, în toamna anului 1688, a avut loc fără amestecul direct al puterii suzerane. De această dată, Poarta a fost — se poate afirma cu deplin teimei — pusă în fața unui fapt împlinit. Însăunarea lui Constantin Brâncoveanu a dejucat însă și intențiile suveranilor Franței, Austriei și Poloniei, precum și ale hanului Crimeii în legătură cu tronul rămas vacant pe neașteptate²⁵. Sînt explicabile, așadar, măsurile luate pentru rezolvarea cu promptitudine a chestiunii succesiunii la cîrma Țării Românești.

Detalii edificatoare asupra „acestei remarcabile acțiuni politice”²⁶ ne sînt oferite de izvoarele contemporane. După alegerea și însăunarea sa ceremonială, în urma exprimării voinței unanime a „toată boierimea țării”, Constantin Brâncoveanu trimite mesageri (boieri) „în toate părțile”, la Poartă, la serascherul de la Babadag, la hanul tătarilor, pentru a obține recunoașterea domniei²⁷. Reacția inițială a „împărăției” va fi fost — după cum relatează cronicarul Radu Popescu — de o duritate explicabilă doar în virtutea concepției sultanului otoman și a celor din anturajul său în privința raporturilor cu Țările Române: „dar Poarta, auzindu, foarte s-au miniiat căci au făcut rumîni domnu, fără’ de știrea stăpînitorilor”²⁸. Precum se cunoaște, banii plătiți (400 de pungi)²⁹ de boierii trimiși la Poartă, dar „și cărțile seraschiarului”³⁰ de la Babadag, i-au dat cîștig de cauză noului domn al Țării Românești. Astfel, Constantin

²² Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, op. cit., p. 12–13.

²³ Constantin Șerban, *La suzeraineté ottomane à l'égard des Pays Roumains dans le contexte des relations internationales européennes (sec. XVI–XVII)*, în „Tarih Dergisi”, sayı: 32, Mart 1979, Istanbul, p. 213.

²⁴ Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 157, c. 4–6 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Ibnülemin Tasnifi, Hariciye nr. 52*). În legătură cu „zvonorurile” în acest sens, vezi Tahsin Gemil, *Țările Române...*, op. cit., p. 207, nota 193.

²⁵ Ștefan Ionescu, *Epoca brâncovenască: Dimensiuni politice. Finalitate culturală*, Cluj-Napoca, 1981, p. 74–75. Vezi și Ionescu-Gion, *Ludovic XIV și Constantin Brâncoveanu*, București, 1884, p. 161–163.

²⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 392.

²⁷ *Cronicari munteni*, II, op. cit., p. 14–16.

²⁸ *Ibidem*, I, p. 467. Vezi și *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, op. cit., p. 10–11; *Cronicari munteni*, II, p. 279.

²⁹ Ionescu-Gion, op. cit., p. 161.

³⁰ *Cronicari munteni*, I, p. 468.

Brâncoveanu a primit confirmarea din partea sultanului Süleyman II, prin firmanul emis la 15—24 noiembrie 1688 (*evahir-i Muharrem 1100*)³¹. De asemenea, cum se arată în cronică anonimă, „i-au trimis și carte împărătească și a vizirului și caftan cu capegiu”³². Acesta din urmă, „agă turcu”, a adus „și cucă”³³ noului domn. De fapt, dregătorul otoman trimis în Țara Românească pentru înscăunarea oficială (cu incuviințarea sultanului) a lui Constantin Brâncoveanu era „Ismail aga-capigliilar — chia-chias al vezirului”³⁴ sau, mai exact, „chehaia capugiilor celui care este vizir îndurător, comandant ilustru, organizator al lumii, orînduitor al musulmanilor, marele meu vizir Mustafa pașa”³⁵. Ulterior, au sosit de la Poartă, „cu steagul domniei și cu tuiurile”³⁶, boierii trimiși acolo să obțină confirmarea domnului ales de țară.

Toate aceste detalii atestă faptul că, în ceea ce privește uzanțele protocolare legate de înscăunarea domnilor (principilor) Țărilor Române³⁷ nu surveniseră modificări esențiale față de situația din a doua jumătate a secolului al XVI-lea³⁸ ori față de cea de la mijlocul veacului al XVII-lea³⁹. Prin primirea însemnelor domniei, Constantin Brâncoveanu căpăta, în fond, dovezi concrete asupra încrederii ce i se acorda, deocamdată, din partea puterii suzerane. Și acest fapt era, într-adevăr, o izbîndă politică de maximă însemnătate, căci țara, ale cărei fruntarii erau primejduite din toate părțile, dar îndeosebi dinspre apus, avea nevoie de un ocîrmuitor capabil să o ocrotească de invazii străine, să îi păstreze și să îi asigure ființa de stat.

Prin întreaga sa conduită politică, oglindită cu prisosință de numeroase mărturii documentare, Constantin Brâncoveanu s-a dovedit a fi, mai presus de orice, un domnitor păstrător de țară. Este un adevăr confirmat, îndeosebi, de situația Țărilor Române în contextul incertitudinilor provocate de perpetuarea încordării din raporturile internaționale, de conflictele militare din zona sud-est europeană pînă la încheierea păcii de la Carlowitz (1699). În condițiile în care Transilvania schimba — potrivit afirmației cronicarului ungar Mihai Cserey — „jugul de lemn otoman, cu un altul de fier”⁴⁰, al habsburgilor, iar Moldova, în primul rînd, făcea

³¹ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit., p. 382—383. Deci, nu „peste o lună” — cf. N. Iorga, op. cit., p. 392.

³² *Istoria Țării Românești...*, op. cit., p. 11. Vezi și *Cronicari munteni*, II, p. 279.

³³ *Cronicari munteni*, I, p. 468.

³⁴ *Ibidem*, II, p. 18.

³⁵ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit., p. 383.

³⁶ *Cronicari munteni*, II, loc. cit. Vezi și Ilie Corfus, *Însemnări de den.:*, Iași, 1975, p. 1—2.

³⁷ Pentru detalii, vezi Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. de Gh. Guțu, București, 1973, p. 153—171.

³⁸ Mihai Maxim, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte Ottomane dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în „Nouvelles études d'histoire”, VI/1, Bucarest, 1980, p. 248; Valeriu Veliman, *O „carte de legămînt” (ahid-nâm?) din 1581...*, op. cit., p. 31.

³⁹ *Cronici turcești privind țările române*, vol. II, întocmit de Mihail Guboglu, București, 1974, p. 296. Vom cita în continuare: *Cronici turcești*. Vezi, în acest sens, mai sus nota 3.

⁴⁰ G. S. Ardeleanu, *Știri privitoare la istoria țărilor române în corespondența împăratului i Rusiei, Petru I*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, I, 1950, p. 186 vezi și Virgil Cîndea, *Diplomația românească sub Constantin Brâncoveanu*, în *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, p. 171.

obiectul planurilor expansioniste ale regelui Poloniei⁴¹, Țara Românească, sub ocîrmuirea înțeleaptă a lui Constantin Brâncoveanu, fără a fi fost scutită de presiunile militare și politice ale puterilor rivale Porții otomane, a constituit placa turnantă a rezistenței românești. Altfel spus — cu vorbele marelui istoric Nicolae Iorga —: „Brâncoveanu a izbutit [...] să păstreze nu numai Țara Românească, ci întreaga noastră națiune, ca trup politic, ca suflet românesc, timp de mai bine de un sfert de veac”⁴². Reușitele sale, care îi conferă un loc aparte printre conducătorii de seamă ai Țărilor Române, au fost asigurate — cum a remarcat în chip memorabil același istoric — de „politica aceasta a tradiției: de observare cuminte a tuturor împrejurărilor, de ferire de oricare riscuri, de păstrare prin orice fel de greutateți a pămîntului țării, a culturii sale, de pregătire a viitorului legat de acest pămînt”⁴³.

Relațiile cu Poarta otomană au stat permanent în atenția lui Constantin Brâncoveanu. El a înțeles, desigur, că Imperiul otoman, chiar în „descreștere” fiind, reprezenta singura putere care garanta — și avea obligația să o facă, în conformitate cu principiul *ahd*-ului („legămînt”) — ființa statală a țării. Dacă Țara Românească și Moldova se prefigurau ca „state tampon” între Imperiul otoman, pe de o parte, și Austria, Polonia și Rusia, pe de altă parte, nu-i mai puțin adevărat că, pentru domnul român, Înalta Poartă juca același rol (de „tampon”) față de puterile respective. Domnul Țării Românești avea ca țel suprem evitarea, în primul rînd, a înrăutățirii statutului internațional al țării și, concomitent, găsirea și adoptarea unor soluții oportune pentru împlinirea aspirațiilor de emancipare națională, iar Poarta otomană era profund interesată de menținerea și consolidarea poziției sale la nord de Dunăre. Din acest punct de vedere, în circumstanțele internaționale de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, a existat, deci, o comuniune de interese între puterea suzerană și Țara Românească. Astfel se explică, opinăm, atitudinea de supunere adoptată, din rațiuni politice, de către Constantin Brâncoveanu față de Poarta otomană.

Adevărul însă va fi fost cel evidențiat deja: „Brâncoveanu ura, firește, în sufletul lui această suzeranitate <a Porții otomane — *nn. V.V.*> pe care n-avea cu ce s-o schimbe”⁴⁴. Constrîns de desfășurarea evenimentelor, pe care le-a urmărit necontenit cu atenție și care i-au dictat întotdeauna pașii, Constantin Vodă a acționat pe două direcții aparent opuse, dar, de fapt, complementare: obediența față de Poartă și curtoazie, însoțită de formularea unor cereri și propuneri cu caracter politic, în relațiile întreținute fățiș sau, cel mai adesea, în secret cu suveranii Austriei și Rusiei. Acest eșichier politic, realizat și menținut vreme îndelungată cu o abilitate diplomatică aproape inegalabilă, particularizează, la rîndu-i, domnia lui Constantin Brâncoveanu.

Complexitatea situației internaționale din toamna anului 1688 și acțiunile diplomatice — extrem de delicate și, cel puțin, imprezvizibile

⁴¹ Veniamin Ciclaru, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, București, p. 31; Idem, *Les Principautés Roumaines et la politique européenne (1699—1815)*, Bucarest, 1984, p. 17.

⁴² N. Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu*, Vălenii de Munte, 1914, p. 15.

⁴³ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁴ Idem, *Istoria românilor, op. cit.*, p. 415.

prin deznodământul lor — inițiate de predecesorul său, l-au determinat pe noul domn al Țării Românești la cultivarea meșteșugită a sentimentelor de stăpîni ale diriguitorilor otomani — cu scopul, de cele mai multe ori atins, de a le adormi vigilența — și la evitarea încheierii și, mai ales, a aplicării unor alianțe politice (cu habsburgii, în primul rînd) riscante pentru destinele țării. Desigur, atitudinea politică adoptată față de puterea suzerană i-a asigurat lui Constantin Brâncoveanu prelungirea domniei, neobișnuită, totuși, în epocă, prin durata sa.

Spectrul mazălirii inopinate a marcat și domnia lui Constantin Brâncoveanu. Prima decadă a acesteia, mai exact intervalul scurs de la înscăunarea sa și pînă la scurt timp după încheierea păcii de la Carlowitz, a fost pentru domnul Țării Românești o perioadă de neconținute verificări ale loialității sale față de Poarta otomană. A fost perioada în decursul căreia Constantin Brâncoveanu și-a consolidat puterea.

Mai întii, spre sfîrșitul anului 1688, s-au vehiculat unele zvonuri despre posibila numire a „craului de curuți”, Imre (*Emerik*) Thököly, ca domn în Țara Românească. Poarta ar fi respins o asemenea măsură, ea „socotind că aceasta ar putea fi motivul unei mari răscoale”⁴⁵.

Un virtual pretendent la tronul Țării Românești a fost, precum se știe, aga Constantin Bălăceanu, ginerele lui Șerban Cantacuzino. Trimis de acesta în solie la Viena împreună cu alți boieri⁴⁶, pentru negocieri cu imperialii asupra condițiilor închinării țării⁴⁷, aga, „cu fieleșug la inima lui fiindu”⁴⁸, la întoarcere s-a oprit mai întii la Sibiu⁴⁹, revenind în țară odată cu trupele comandate de generalul Donat Heissler, căruia i-a devenit și sfetnic în aplicarea planului său de invadare a Țării Românești⁵⁰. La sfîrșitul anului 1689 și în prima lună a celui următor, Constantin Vodă s-a aflat în situația de a-și vedea țara pradă oștilor habsburgice, care au ocupat vremelnice și capitala. Cu un deosebit tact diplomatic, optind pentru soluția dramatică a solicitării ajutorului armat din partea hanului tătar, voievodul a reușit să pună capăt, la sfîrșitul lunii ianuarie 1690, „ocupației militare austriece, ce se putea permanentiza”⁵¹.

Pentru izgonirea din Țara Românească a trupelor invadatoare au fost mobilizate și importante forțe militare otomane de la sud de Dunăre, prin porunca adresată beilerbeului de Vozia (*Oceakov*), Ahmed pașa, precum și cadîilor, alaibeilor și altor dregători din sangeacurile Silistra și Nicopol, la 13—22 decembrie 1689 (evail-i Revi-ül-evvel 1101)⁵². Constantin Bălăceanu avea să fie ucis cu prilejul luptei de la Zărnești, la 21 august 1690, cînd „ajungîndu-l turcii rău l-au tăiat și l-au fărî-

⁴⁵ *Cronici Turcești*, II, p. 377.

⁴⁶ *Cronicari munteni*, II, p. 13.

⁴⁷ Gabriel Bădărău, *op. cit.*, p. 476—477.

⁴⁸ *Cronicari munteni*, II, p. 17.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 20, 26.

⁵¹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu*, București, 1969, p. 153.

⁵² Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, *op. cit.*, p. 385—386. Vezi și porunca emisă, la aceeași dată, către vizirul Mustafa pașa, serascherul oștilor otomane din părțile Nicolopolului — Arh. St. București, Colecția microfîlme Turcia, rola 40, c. 197 (Başbakanlık Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri* nr. 99, doc. 110). În cazul documentelor din colecția menționată, vom cita în continuare: rola, cadrul și cota din arhiva deținătoare.

mat”⁵³. Astfel și-a încheiat „cariera” de opozant acest boier, care va fi fost — cum s-a afirmat — „un om al convingerilor politice”⁵⁴ și care în mai 1690, avînd gradul de colonel dat de habsburgi, fusese desemnat de Curtea de la Viena drept comandant-general al trupelor ce urmau să-i fie puse la dispoziție sau pe care le-ar fi concentrat în Țara Românească și Moldova⁵⁵.

După cum se știe, la sfîrșitul acestei campanii victorioase, la care au participat „în total vreo patruzeci de mii de ostași”⁵⁶, împotriva trupelor generalului Heissler—luat în captivitate împreună cu alți șase generali⁵⁷ din subordinea sa — domnul Țării Românești a asistat la solemnitatea intronării lui Imre Thököly ca principe al Transilvaniei⁵⁸. Ceremonia respectivă a avut loc în satul Cristian, de lângă Sibiu. În relatarea cronicarului Radu Greceanu, domnul Țării Românești apare în prim-plan într-un rol a cărui semnificație politică va fi fost, desigur, mai mult decît una conjuncturală⁵⁹.

Participarea lui Constantin Vodă Brâncoveanu la această înscăunare — care avea să fie, de fapt, un simplu paliativ pe scena politică transilvăneană — *nu a fost*, credem, întîmplătoare sau, mai bine zis, protocolară și lipsită de orice substrat politic. Dimpotrivă, prin prezența sa activă într-o asemenea împrejurare, voievodul român a oferit un răspuns mai mult decît elocvent asupra a ceea ce însemna pentru sine și pentru țară, la o adică, cea „legătură scrisă”⁶⁰, mai precis, „tratatul”⁶¹ cu habsburgii — rod tardiv, cules la sfîrșitul lui ianuarie 1689 de solia trimisă la Viena de Șerban Cantacuzino — și, totodată, și-a întărit prestigiul politic atît față de Poartă, cît și față de noul principe al Transilvaniei, căruia îi dădea într-un fel și o anumită „lecție” de generozitate. În chip de recompensă pentru această expediție victorioasă în Transilvania, Constantin Vodă Brâncoveanu, Imre Thököly, serascherul otoman și sultanul tătar au primit din partea Porții, conform vechiului obicei, cîte un caftan, de aceeași onoare bucurîndu-se și zece boieri din Țara Românească⁶².

Intrigile țesute în culisele de la Poartă au constituit, de asemenea, un pericol aproape neconținut pentru domnia lui Constantin Brâncoveanu. Un episod grăitor în acest sens este cel legat de uneltirile paharnicului Staico. Pribegînd de mai multă vreme prin Moldova și Transilvania, iar la un moment dat „înălțîndu-să și el cu hirea a apuca domnia”⁶³, acest boier — „anume Stoica păharnicul”⁶⁴ — a mers la „împărăție”, s-a întîlnit cu marele vizir — desigur, nu ca din întîmplare, ci în urma unor aranjamente de culise — „și nespuse răotăți de Constantin-vodă au zis, și multe pîri făcîndu și prihăni aducînd . . .”⁶⁵. Acest fapt se petrecea însă

⁵³ *Cronicari munteni*, II, p. 41.

⁵⁴ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 158.

⁵⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 400. Vezi și C. Giurescu și N. Dobrescu, *Documente și regeste privileitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907, p. 26.

⁵⁶ *Cronici turcești*, II, p. 387.

⁵⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 156.

⁵⁸ *Cronicari munteni*, II, p. 43.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 44—45.

⁶⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 393.

⁶¹ Gabriel Bădărău, *op. cit.*, p. 477.

⁶² *Cronicari munteni*, II, p. 47.

⁶³ *Ibidem*, p. 56.

⁶⁴ Ion Neculce, *Letopiseful Țării Moldovei*, București, 1980, p. 102.

⁶⁵ *Cronicari munteni*, II, p. 57.

în anul 1693, cînd domnul Țării Românești reușise prin atitudinea sa de pînă atunci să își consolideze poziția la Poartă. Noua tentativă — în care domnul Moldovei, Constantin Cantemir, a fost implicat direct — de înlăturare a lui Constantin Brâncoveanu de la tronul Țării Românești, așadar, a eșuat, banii (1 000 de pungi)⁶⁶ cheltuiți de acesta din urmă pentru cumpărarea bunăvoinței diriguitorilor otomani dovedindu-se și de data aceasta argumentul cel mai convingător. În mod firesc, uzurpatorul și-a primit în țară, precum relatează cronica, pedeapsa exemplară⁶⁷.

În toamna anului 1695, Constantin Brâncoveanu a primit firman pentru confirmarea domniei. Prilejul a fost oferit de trecerea prin Țara Românească a sultanului Mustafa al II-lea, la întoarcerea sa din expediția în Banat. Ieșind în întîmpinarea suveranului otoman, la Turnu, voievodul român a făcut alai „cu oștenii creștini, ținîndu-și la vedere flamurile uzurii”... (*asâkir-i nasârâ ile nil-gûn buyarakların der-pîş idüb...*)⁶⁸. Deși într-o cronică otomană se menționează numai despre „căltănirea voievodului Țării Românești” de către „norocosul padișah”⁶⁹, iar Constantin Vodă însuși păstrează tăcerea în privința acestui fapt, în *Însemnările sale* („Octomvrie 3 dni, Joi, am trecut Oltul pe la Turnu, și au trecut Împăratul Dunărea, de au mersu la Necopoe”) ⁷⁰, totuși precizarea făcută de Radu Greceanu (pe care o subliniem în pasajul reprodus din opera sa) reflectă, credem, adevărul despre cele întîmplate atunci: „Sosind deci împărăția la Dunăre, la Turnu împotriva Necopoi, și stîndu domnul cu boiarii și alte căpetenii ce era lângă domnu, s-au închinat înaintea împăratului și îndată cum au descălecat împăratul în vad, au chemat pre domnu de l-au îmbrăcat în caftan, *dîndu-i și ferman de domnie noao*, datu-i-au și voie ca să se întoarcă la scaun înapoi”⁷¹. Și, parcă intuind că acest amănunt ar putea fi pus cîndva sub semnul îndoielii, același cronicar adaugă și alte date convingătoare, arătînd că mai apoi domnul Țării Românești, după revenirea în capitală, „la octombrie în 20”, a făcut publică reconfirmarea sa în „scaunul” de la București, adică: „dat-au de s-au cetit fermanul împăratului care-i dădese de înnoirea domniei în divanul cel mare, în auzire a tuturor...”⁷².

Atitudinea manifestată de Constantin Brâncoveanu față de puterea suzerană, mai bine zis, dovezile sale concrete de supunere, care au constat în satisfacerea nenumăratelor pretenții materiale și bănești formulate de otomani în această perioadă, i-au adus, în cele din urmă, cîștig de cauză. Astfel, în primăvara anului 1699, Constantin Vodă a obținut din partea sultanului confirmarea rămîinerii sale pe viață la cîrma Țării Românești. Acest fapt, care probează cum nu se poate mai bine măiestria sa politică, îl situează pe Constantin Brâncoveanu printre puținii conducători români cărora li s-a recunoscut un asemenea statut de către Poarta otomană. *Însemnarea* domnului în legătură cu acest eveniment

⁶⁶ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 102.

⁶⁷ *Cronicări munteni*, II, p. 57.

⁶⁸ Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 5, c. 31 (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi*, Istanbul, *Hazine 1427*, f. 46v — 47 r).

⁶⁹ *Cronici turcești*, II, p. 457.

⁷⁰ Emil Virtoșu, *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu, (1693—1704)*, București, 1942, p. 184.

⁷¹ *Cronicări munteni*, II, p. 80.

⁷² *Ibidem*, p. 81.

este laconică : „Aprilie 13 dui, Joi, în Sărbători, au venit Agă de la Înpărăție, cu hat<i>șerif</i> i caftan de domnie, cum că ni s-au dat în toat<ă> viața noastră”⁷³. Cronicarul oficial, relatînd despre succesul demersurilor făcute de boierii (banul Cornea Brăiloiu, spătarul Mihai Cantacuzino și postelnicul Dumitrașcu Caramanlău) trimiși la Poartă, în acel an (1699), „pentru greul și păsul țării”, arată că : „milostivitu-se-au încă puterne-cul împărat pentru multa slujbă ce au slujit măriia-sa Constantin-vodă cu credință în vremea oștii, de l-au dăruit cu hatîșerif, ca pină va avea zile să domnească acestu pămîntu al țării”...⁷⁴

Fără a pune cîtuși de puțin la îndoială autenticitatea informațiilor reproduse mai sus, notăm faptul că actul respectiv (*hatt-i hümâyân* sau *hatt-i șerif*, mai precis, *firman* cu „apostila” [*hatt-ul sultanului*]) ne-ar putea oferi probe incontestabile în această privință. Dar, în absența acestui document — care nu a fost încă descoperit asemenea atîtor altor mărturii documentare de maximă însemnătate în privința relațiilor româno-otomane —, avem totuși posibilitatea să îi reconstituim întrucîtva cuprinsul. Astfel, cercetînd (*descifrînd*) cu atenție o însemnare datată : *13 Şa’ban 1111* (3 februarie 1700), într-o *condică oficială* otomană referitoare la haraciul și alte dări ale Țării Românești, aflăm, printre altele, că : *Eflâk voyvodası olan Kostantin voyvodanın vâkı’ olan seferlerde ve sair ıktizâ iden hîdemât-i Devlet-i Alıyye’de sadakat ü istikametî zâhîr olmağla sadr olan hatt-i hümâyân-i şekket makrun mûcibince [...] mâ-dâm ki azlîna mûcib sâ-i hât zâhûr itmedikçe azl olunmamak üzere kayd-i hayât ile zikr olunan voyvodalık mezkûre tevcih olunmağda ...* (Deoarece în expedițiile ce au avut loc și în alte slujbe necesare Înaltului Devlet au ieșit la iveală cinstea și credința lui Constantin voievod, care este voievod al Țării Românești, a fost emis augustul *hatt-i hümâyân*, conform căruia [...] atîta vreme cît nu se va ivi vreo stare rea de natură să ducă la mazilirea sa, el nu va fi mazilit, amintita domnie fiind încredințată *pe viață* (subl.n. — V.V.) sus-numitului ...) ⁷⁵.

Așadar, fiind recunoscut de către Poartă drept voievod al Țării Românești pe întreaga durată a vieții sale, Constantin Vodă primea, implicit, și asigurarea că nu avea să fie mazilit în chip arbitrar. Oricum, această chestiune a detronării (mazilirii) „întemeiate”, adică numai în cazul săvîrșirii unor fapte contrare intereselor Porții, va face și obiectul unor reglementări ulterioare, impuse de anumite realități legate de evoluția raporturilor româno-otomane în decursul secolului al XVIII-lea ⁷⁶.

Adoptarea de către sultanul Mustafa al II-lea a unei asemenea hotărîri de excepție, totuși, în privința domniei Țării Românești va fi fost dictată de rațiuni financiare (obținerea de la Constantin Brîncoveanu a unor sume tot mai mari de bani și a altor avantaje materiale), cum s-a arătat ⁷⁷, dar va fi avut și o *motivație politică*, determinată de consecințele păcii de la Carlowitz. În mod logic, după încheierea tratativilor de pace de la Carlowitz — a căror desfășurare Constantin Brîncoveanu a putut

⁷³ Emil Virtosu, *op. cit.*, p. 186.

⁷⁴ *Cronicari munteni*, II, p. 101.

⁷⁵ Rola 63, c. 335 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Kepeci Tasnifi, Cizye muhasebesi Kalemi / B, nr. 3535/13, f. 46*). Vezi și Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române ...*, *op. cit.*, p. 450—451.

⁷⁶ Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane ...*, *op. cit.*, p. 307—311, 604 și 611.

⁷⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 190.

să o urmărească îndeaproape ⁷⁸ —, Poarta va fi fost direct interesată să își întărească poziția la nord de Dunăre. Prevederile acestei păci — încheiată separat cu Austria ⁷⁹, Polonia ⁸⁰ și Veneția, în 1699, și apoi cu Rusia, în 1700 ⁸¹ — au adus, precum se știe, grave prejudicii strategice și politice Imperiului otoman. Astfel, Transilvania, fără Banat, a fost anexată de habsburgi, de la care delegații Porții la tratativele de pace au încercat — fără succes însă — să obțină o despăgubire bănească anuală ⁸², iar pretențiile formulate de Polonia în privința recunoașterii stăpînirii sale asupra întregului teritoriu al Moldovei au fost reduse, după îndelungi negocieri, la menținerea sub ocupația ei doar a cetății Cămenița ⁸³. În plus, la Poartă se va fi aflat, într-un fel sau altul, despre eșuarea încercărilor făcute de suveranii Austriei și Poloniei — în perioada anterioară încheierii păcii de la Carlowitz — de a-l atrage de partea lor pe domnul Țării Românești ⁸⁴. În asemenea condiții, Constantin Brâncoveanu, care în momentele critice oferise suficiente dovezi de supunere față de Poartă, va fi reușit să-i determine pe diriguitorii otomani să opteze — desigur și cu ajutorul banilor — pentru soluția prelungirii domniei sale.

După consolidarea puterii sale în această manieră, Constantin Brâncoveanu va încerca în perioada imediat următoare să își pună în aplicare „proiectul lui de *domnie indirectă* asupra Moldovei” ⁸⁵. Căci, „o mișcare greșită la Iași avea repercursiuni imediate asupra situației politice a Țării Românești” ⁸⁶. Tentativele de a ține sub control instituția domniei din Moldova nu vor rămîne însă fără urmări. Intrigile lui Alexandru Mavrocordat, „Exaporitul” — care jinduia tronul Țării Românești pentru fiul său mai mare, Nicolae ⁸⁷, ale fostului ginere Constantin Duca, la care se adaugă atitudinea ostilă a Cantemireștilor, îndeosebi după tentativa eșuată a înlocuirii lui Antioh în scaunul Moldovei cu acel Toderășco de la Galați ⁸⁸, l-au adus pe Constantin Brâncoveanu într-o situație extrem de critică în primăvara anului 1703.

Același sultan, Mustafa al II-lea, care îi confirmase domnia, în 1695, cu prilejul trecerii sale prin Țara Românească și care în primăvara lui 1699 îi încredințase pe viață tronul de la București, îi va pune în vedere lui Constantin Brâncoveanu să se prezinte grabnic la Poartă, spre a satis-

⁷⁸ Paul Cernovodeanu, *Bucarest, important centre politique de sud-est européen à la fin du XVII-e siècle et au commencement du XVIII-e siècle*, în „Revue des études sud-est européennes”, tom. IV (1966), nr. 1–2, p. 159–160.

⁷⁹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, V/II, București, 1866, p. 329–335.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 337–338; vezi Rola, 93, c. 3–6 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Name-i Hümayûn nr 1, f. 2–4*).

⁸¹ G. Noradoughian, *Requiel d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I, Paris, 1897, p. 197–203.

⁸² Vezi *Târih-i sulhnââme-i Amca-zâde Hüseyin Pâşâ* (Istoria tratatului de pace al lui Amca-zâde Hüseyin pașa), în Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 76, c. 78 (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Revan 1311, f.78 r).

⁸³ *Ibidem*, c. 103–105 (*Ibidem*, f. 103 v. — 104 v.); vezi și Paul Cernovodeanu, *Le journal des travaux du Congrès de Karlowitz (1698–1699)*, în „Revue des études sud-est européennes”, tom. XIX — 1981, nr. 2, p. 325–354.

⁸⁴ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 181–183.

⁸⁵ Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, 1983, p. 161.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 168.

⁸⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 188.

⁸⁸ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 133.

face o cerință a protocolului otoman, neglijată multă vreme. La 29 martie — 7 aprilie (*evâsît-i Zi'l ka'de 1114*), domnului Țării Românești i s-a adresat o poruncă prin care i se aduceau la cunoștință următoarele : „Deoarece este vechiul obicei ca <toți> cei ce sint voievozi în principatele Țării Românești și Moldovei — care sint proprietatea mea moștenită — să se închine la Înaltul meu Prag imperial, există firmanul meu, cu *hatt-i hümayûn*-ul meu însoțit de măreție, pentru ca tu, care ești voievodul mai sus-amintit, și tu, venind, potrivit vechii datini, să îți așterni fața la Sublima mea Poartă înaltă precum cerul ; pentru chestiunea pomenită a fost desemnat și trimis grăjdarul meu cel mic, Selim — să-i crească gloria !...” (*Mülk-i mevrûsum olan Eflâk ve Bogdân memleketlerine voyvoda olanlar Atebe-i Aliyye-i hüsvânem'e yüz sürmek mu'tâd-i kadîm olmağla sen ki voyvoda-i merkumusun sen dahi de'b-i kadîm üzere gelüb Südde-i Seniyye-i sipîhr-i irtifâ'ma rû-mâl eylemek içün hatt-i hümayûn-i şevket-makrun'umle fermânim olmağın husûs-i mezbûr içün küçûk mirâhorum olan Selim dâme mecduhû ta'yîn ve ırsâl olunmuşdur* . . .)⁸⁹.

Pentru a avea o imagine cât mai completă asupra acestui fapt, redăm — spre comparare — un pasaj semnificativ din cronica oficială, adeseori citată și pînă acum : „După ce Paștile au trecut, a doua zi luni, lucru negîndit și niciodată crezut, nepriiatenii de la Poartă, cei ce niciodată nu sã odihniia, vreme bună găsindu așa au aflat și la cale au pus pe viziriul ca să chieime pre măriia sa Constandin-vodă la Odriiu, zicînd că de vreme ce puternica împărăție are pace, cu toți cei ce mai înainte avea oștiri și gilcevi, trebuiește să meargă să sărute poala împărătească, care aceasta nu pentru alt s-au cunoscut că iaste, fără cît ca niște vrășmași ai mării-sale și ai pămîntului, vrînd să-l păgubească de sume mari de bani. Această pricină au aflat și așa de la Poartă au trimis pre un cuciuic îmbrihor al împăratului anume Selim aga, carele aici au sosit în zioa de duminica Tomci [. . .] Și așa aducîndu-l cu cinste, au dat fermanul și cartea veziriului la măriia-sa vodă, în care ferman și carte acesta porunce : zicîndu că așa s-au socotit să meargă să sărute poala împărătească, căruia măriia-sa vodă au răspunsu că la poala împărătească gata iaste” . . .⁹⁰

Fapt este că această călătorie la Adrianopol (*Odriiu*, de la *Edirne*), mai vechea (în ordine cronologică, desigur) capitală otomană, a avut un deznodămînt care a confirmat încă o dată măiestria politică a lui Constantin Brâncoveanu. Regizarea prezentării acestuia la Poartă, momentele de înaltă tensiune sufletească provocate de intempestiva chemare adresată de sultan, enormele sume de bani — promise și în bună măsură cheltuite pentru amînarea călătoriei⁹¹ și mai apoi pentru reconfirmarea domniei — pun într-o lumină puternică modul de desfășurare a relațiilor româno-otomane din epoca respectivă, în special.

Sosind la sfîrșitul lui mai 1703 în apropiere de Adrianopol și desfășurînd o activitate diplomatică intensă, Constantin Brâncoveanu a fost primit în audiență de marele vizir, la 9 iunie, și de padișah, la 15 iunie⁹². Cu această ocazie, precum se știe, voievodul a primit reconfirmarea domniei pe viață, cu anumite implicații de ordin bănesc asupra cărora vom

⁸⁹ Rola 46, c. 12 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri* nr. 114, f.?).

⁹⁰ *Croniciari munteni*, II, p. 124—125.

⁹¹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 210—211.

⁹² *Ibidem*, p. 216—217.

reveni. De asemenea, marele vizir Rami pașa a intenționat să-i încredințeze lui Constantin Vodă și tronul Moldovei; însă la sfatul stolnicului Constantin Cantacuzino, domnul Țării Românești a refuzat o asemenea ofertă⁹³, care se dovedea a fi, în fond, un nou și semnificativ indiciu al întăririi poziției sale la Poartă. Întoarcerea la București, în prima jumătate a lunii iulie 1703, a prilejuit organizarea unor festivități grandioase, un moment solemn fiind acela când, în prezența domnului și a boierilor veliți, „în Divanul cel mare se ceti hațișeriful Domniei pe viață”⁹⁴. Nici acest document nu a fost descoperit pînă acum, dar, în ceea ce privește conținutul, nu prezenta, bănuim, deosebiri esențiale față de cel emis în primăvara anului 1699.

Chiar în aceste condiții favorabile, Constantin Brâncoveanu nu va avea deplină siguranță în privința rămîinerii sale pe tronul Țării Românești. În anumite cazuri, voievodul a intervenit direct la Poartă, pentru înlăturarea amenințărilor în acest sens, făcînd uz de prestigiul și relațiile sale în rîndul marilor dregători otomani. Astfel, cadiului din insula Bozca i se adresa, la 27 decembrie 1705 — 5 ianuarie 1706 (*evâsît-i Ramazan 1117*), în urma unui arzuhal al lui Constantin Vodă către „Pragul Fericirii” (*Südde-i Sa’adet*), o poruncă în legătură cu deportarea în zona respectivă a fostului domn al Moldovei, Constantin Duca, și a doi slujitori ai săi. Aceștia erau învinuiți de instigare la răscoală, ei umblînd din „ușă în ușă” și răspîndind afirmația mai mult decît aluzivă a lui Constantin Duca: „Eu trebuie să fiu voievod al Țării Românești” (*Ben Eflâk voyrodası olmam gerek*)⁹⁵.

Agravarea situației interne, deteriorarea raporturilor dintre Constantin Vodă și influentul clan al rudelor sale apropiate, Cantacuzinii, și complicațiile survenite pe plan internațional, după 1707, și-au pus amprenta asupra politicii externe a Țării Românești și, deopotrivă, asupra legăturilor acesteia cu Poarta otomană⁹⁶. Firește, apărarea tronului a fost întîia preocupare a voievodului în această perioadă. Și nu de puține ori s-au ivit situații cînd domnia pe viață, ce îi fusese acordată și confirmată de sultanul Mustafa al II-lea, s-a dovedit a fi pentru urmașul acestuia (Ahmed III) o simplă măsură politică, lesne de eludat.

În 1709, numirea lui Nicolae Mavrocordat la cîrma Moldovei a produs mare îngrijorare voievodului muntean⁹⁷. Noul domn, așteptat cam cu aceleași sentimente și la Iași⁹⁸, avea printre alte îndatoriri și pe aceea de a supraveghea îndeaproape activitatea diplomatică a vecinului său din Țara Românească⁹⁹. Mai mult decît atît, spre sfîrșitul anului 1710, Dimitrie Cantemir a primit, odată cu domnia Moldovei, și sarcina expresă de a-l prinde și trimite la Poartă pe Constantin Brâncoveanu, despre care hanul tătar i-ar fi mărturisit sultanului că „este un domnu bogat și puternic, are oaste multă și-i de multu prè bun prietin moscalilor”¹⁰⁰.

⁹³ *Ibidem*, p. 218. Vezi și Ion Neculce, *op. cit.*, p. 145—146; *Cronica Ghiculeștilor*, ed. Nestor Camariano și Ariadna Camariano — Cioran, București, 1965, p. 15.

⁹⁴ N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin-vodă Brincoveanu*, București, 1914, p. 142

⁹⁵ Rola 46, c. 124 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme-i Ordu nr. 114/1, f. 683*)

⁹⁶ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 231.

⁹⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, *op. cit.*, p. 469.

⁹⁸ *Cronica Ghiculeștilor*, *op. cit.*, p. 49—51.

⁹⁹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 246.

¹⁰⁰ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 179.

Anul 1711 a marcat începutul unei noi etape a relațiilor româno-otomane. Și ne grăbim să facem precizarea că, afirmînd aceasta, nu am vizat, nicidecum, statutul politico-juridic al Țării Românești și Moldovei față de Poartă, statut care nu s-a schimbat atunci. Noutatea absolută este legată de implicarea *fățișă* a Rusiei în planul raporturilor româno-otomane. Modificările ulterioare, care nu au afectat însă esența acestora, au fost urmarea directă a unor măsuri adoptate de puterea suzerană prin prisma cauzelor și deznodămîntului binecunoscutei ciocniri armate de pe malul Prutului.

Conflictul ruso-moldo-otoman¹⁰¹ din vara anului 1711 l-a adus pe Constantin Brâncoveanu în situații iarăși paroxistice. În termeni metaforici am putea afirma că, atunci, voievodul s-a aflat între ciocan și nicovală. O asemenea aserțiune este întărită, pe de o parte, de evoluția situației politice din Țara Românească și Moldova, iar pe de altă parte, de complicarea raporturilor ruso-otomane.

Victoria dobîndită la Poltava, în 1709, împotriva regelui Suediei, Carol al XII-lea, i-a amplificat țarului Petru I aureola de virtual salvator al popoarelor din Balcani de sub opresiunea otomană. Domnul Țării Românești a transmis țarului printr-o solie felicitări „în numele creștinilor din Balcani”¹⁰². Aria pe cuprinsul căreia ar fi urmat să se aplice „proiectele antiotomane ale noii coaliții ortodoxe” era, desigur, așa cum s-a remarcat, extrem de vastă : „de la Marea de Azov, sau chiar Marea Caspică, pînă la țărmlul Adriaticii”¹⁰³. Detalii elocvente în acest sens oferă și manuscrisul anonim intitulat *Keyfiyet-i Rusya der sâl 1122* (Situația Rusiei în anul 1710—1711)¹⁰⁴.

Maniera în care sînt prezentate în manuscrisul respectiv anumite date, asemănătoare întrucîtva cu acelea știute din alte surse, constituie, de fapt, o pledoarie făcută de autor pentru a justifica oportunitatea declarației de război a Porții contra Rusiei. Astfel, în viziunea autorului, „ghiaurii greci” (*Rum keferesi*) și, îndeosebi, „monahii acestora” (*bunların râhibleri*) au desfășurat o intensă propagandă antiotomană în rîndul locuitorilor din Moldova și Țara Românească, de pe țărmurile Dunării, din Serbia (*Belgrad*) și Bosnia, din zona Mării Negre și a Mediteranei, de pe toate insulele, precum și din Rumelia și Anatolia, dîndu-le tuturor iluzia (*firib*) că : „În prezent, țarul Moscovei este un mare erou și cel ce va fi

¹⁰¹ Pentru detalii, vezi : Akdes Nimet Kurat, *Prut seferi ve barışı — 1123/1711* (Campania și pacea de la Prut — 1123/1711) vol. I—II, Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1951, 1953 ; idem, *Hazine-i Birun Kâtibi Ahmed bin Mahmud'un (1123—1711 — Prut) seferine ait „defteri”* (Condica lui Ahmed bin Mahmud secretar al visteriei din exterior, despre campania de la Prut — 1123—1711), în „Tarih Araştırmaları Dergisi”, cilt IV, sayı 6—7, Ankara, 1966, p. 261—426 ; Mustafa A. Mehmet, *Cronica lui Mehmed Raşid ca izvor pentru campania de la Prut (1711)*, în „Studii. Revistă de istorie”, an XIV—1961, nr. 4, p. 919—933.

¹⁰² L. Baidat, *Pagini străine din trecutul ferii : Petru cel Mare la Prut (1711), documente contemporane*, în „Revista istorică”, an XIII, nr. 4—6, 97.

¹⁰³ Andrei Pippidi, *Politică și istorie în proclamația lui Dimitrie Cantemir din 1711*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 26, 1973, nr. 5, p. 931. Vezi și Valeriu Papahagi, *Informații venețiene relative la războiul ruso-turc din 1711, la Carol al XII-lea, regele Suediei, și la intenția turcilor de a recuceri Moreea*, în „Revista istorică”, an XVIII, nr. 4—6, 1932, p. 107—132.

¹⁰⁴ Arh. St. București, Colecția microfilmek Turcia, rola 5, c. 66—102 (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul, Hazine 1627*).

stăpînitorul Constantinopolului este acest rege. Neamului turcilor i s-a împlinit sorocul. Veți fi cu toții eliberați din starea de raiale“ (*Hâlâ Moskova çârî sâhib hurâcdır ve Islâmbol'a mâlik olaak bu kirâldır. Türk tâifesinin vakti tamân olmuşdır. Cümleliz raiyyetden beri olursiz*)¹⁰⁵. Țarului i s-au oferit în scris dovezi (*temessük*) de supunere, i s-au transmis jalbe colective (*mahzar*) din partea instigatorilor la revoltă, care au formulat și aprecierea că : „În prezent, otomanii, fiind lipsiți de forță și putere, nu au muniții și bani. Forța lor se rezumă doar la cincizeci de mii de oșteni” (*Hâlâ, Osmânli'nin kuvvet ve kudreti kalmiyub cebehâne ve hazinesi yokdur. Elli bin askere ancak kudreti vârdır*)¹⁰⁶. În replică, țarul a lansat „hîrtii” (*kâğıtlar*), de fapt proclamații cuprinzînd, printre altele, și următoarea instrucțiune : „În cea de-a douăsprezecea zi a lunii August din anul menționat (1122 = 1710–1711 – n.n. V. V.), ieșind cu toții, să luați în stăpînire orașele și tirgurile și toate satele lor și să faceți robi și să puneți în lanțuri pe cei din neamul turcilor, astfel încît eu, ajungînd, să găsesc <totul> pregătît” (*Sene-i merkumede vâki' Agustos ayinin on ikinci günü cümleliz hurûc idüb şehirleri ve kasabaları ve bil-cümle kurasiyle zabt u rabt ve Türk tâifesin esir bend ve zencir idesiz ki ben varub hazır bulayim*)¹⁰⁷. Concomitent, Petru I ar fi desemnat principii (*kiral*) în diverse zone. Printre aceștia se afla și Dimitrie Cantemir, în privința căruia autorul manuscrisului, referindu-se la politica țarului, face următoarea mențiune : „... și pe Cantemir-oglu, care este beiful Moldovei, numindu-l principe în Moldova și la Tighina și Babadag și Isaccea și Silistra și în acele împrejurimi...” (*... ve Boğdân beği olan Kantimir-oğli'na Boğdân ve Bender ve Babâdagi ve Isâkçi ve Silistre ve ol havaliye kirâl nash idüb...*)¹⁰⁸.

Așadar, campania de la Prut a fost precedată de o acerbă activitate propagandistică. Obținînd și încuviințarea marelui muftiu (*şeyh-ül-islâm*), care a emis „ilustra sentință” (*fetvâ-yi şerif*)¹⁰⁹, sultanul Ahmed al III-lea a declarat oficial război Rusiei prin firmanul din 20 noiembrie 1710, urmat, în primă instanță, de reacții de natură politică (proclamațiile țarului din primele luni ale anului 1711), căci ambele tabere nu erau încă suficient pregătite pentru o confruntare militară¹¹⁰.

Se cunosc suficiente amănunte asupra modului în care a acționat Constantin Brâncoveanu în împrejurările dramatice din vara anului 1711. Simțîndu-și în primejdie nu numai tronul, ci chiar și viața, voievodul a adoptat, precum se știe, tradiționala atitudine de expectativă, impusă de judecarea la rece a situației conflictuale iscate deodată în apropiata vecinătate a țării, și ale cărei urmări imediate a dorit și, în cele din urmă, a reușit să le evite.

¹⁰⁵ Ibidem, c. 67 (*Ibidem*, f. 1 v–2 r).

¹⁰⁶ Ibidem (*Ibidem*).

¹⁰⁷ Ibidem, c. 66 (*Ibidem*, f. 2 r).

¹⁰⁸ Ibidem (*Ibidem*).

¹⁰⁹ Ibidem, c. 69 (*Ibidem*, f. 3 v).

¹¹⁰ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 253; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 933–934.

Au existat intenții și s-au vehiculat zvonuri în legătură cu detronarea sa. Dimitrie Cantemir, care a concretizat în chip neașteptat învoiala marelui vizir de „a să ajiunge cu moscalii”¹¹¹, încheind cu țarul Petru I, la 13 aprilie 1711, un tratat de prietenie¹¹², a urmat, de fapt, o mai veche linie politică trasată de domnul Țării Românești, care „încă s-au fostu mai de multu cercîndu, că așa-ș avea rezidentu acolo, <în Țara Moscului — n.n. V.V.>, ca să fie și el tot una la acea timpulare cu oaste munteniască”¹¹³. De o apropiere între cei doi voievozi, de unirea eforturilor lor pentru conlucrare în circumstanțele ce se anunțau propice înlăturării suzeranității otomane, nu putea fi vorba atîta timp cît Dimitrie Cantemir era în așteptarea firmanului de numire a sa ca domn al Țării Românești, document care s-ar fi emis și pe care l-ar fi primit „însă prea tirziu”¹¹⁴. Totodată, circulau zvonuri cu privire la posibila mazilire a lui Constantin Brâncoveanu. De pildă, la 17 aprilie 1711, în „Gazette d'Amsterdam” apărea o știre potrivit căreia : „Hospodarul Valahiei se retrage și se spune că va fi înlocuit cu Mavrocordat, fost voievod al Moldovei”¹¹⁵.

În timpul conflictului, Constantin Brâncoveanu s-a menținut cu strășnicie pe o poziție neutră : „el nu vrea să meargă nici spre o parte, nici spre alta, ca să nu i se întîmple vreo greșală, măcar că mulți îl îndemna să meargă la moscali, iar el nicicum nu vrea . . .”¹¹⁶. Teamă de a nu greși, care l-a îndemnat întotdeauna la prudență, nu l-a scutit însă de situații neprevăzute, cum a fost trecerea de partea rușilor a spătarului Toma Cantacuzino. În urma acestui „gest pripit”¹¹⁷, voievodul a trăit momente de descumpănire¹¹⁸, fără a renunța însă la atitudinea adoptată pînă atunci. Deși întreținea de mai multă vreme legături cu țarul Rusiei, domnul Țării Românești a evitat, din motive obiective, să se realizeze întru totul politica acestuia, în special cu prilejul campaniei din 1711. Căci, într-adevăr, „a-i cere <lui Constantin Brâncoveanu — n.n. V.V.> ca în aceste împrejurări să facă jurămîntul de credință conducătorului unei oști hămesite și zăpăcite, și tocmai în ceasul cînd vizirul, cu o oaste neobișnuit de puternică, făcea lagărul său pe malul stîng, era desigur cea mai absurdă dintre pretenții. Cum se vede din purtarea lui Constantin Vodă față de Imperiali și față de regele saxon al Poloniei, el nu voia, nu putea, avînd grija sa și a țării sale, să primească o suzeranitate creștină care nu s-ar fi dovedit întîi deplin și statornic biruitoare [...]. Dar el voia înainte de toate, ca un bun cîrmuitor, păstrarea țării sale, întreagă și fără primejdie de către amîndouă părțile”¹¹⁹.

¹¹¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 185.

¹¹² Vezi Maria Holban, L. Demény, *Originalul și traducerea latină a „Diplomei lui Petru I” dată lui Dimitrie Cantemir, cuprinzînd condițiile tratatului moldo-rus din 1711*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 26, 1973, nr. 5, p. 1067—1078.

¹¹³ Nicolae Costin, *Leopoteșul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, ed. Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, Iași, 1976, p. 316.

¹¹⁴ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 930.

¹¹⁵ L. Baidaf, *op. cit.*, p. 103.

¹¹⁶ *Cronicari munteni*, II, p. 339.

¹¹⁷ L. Baidaf, *op. cit.*, p. 106.

¹¹⁸ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 257.

¹¹⁹ N. Iorga, *Carol al XII-lea, Petru cel Mare și ferile noastre (1709—1741)*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom. XXXIII — (1910—1911), București, 1911, p. 105.

Acestei cauze juste Constantin Brâncoveanu i-a rămas fidel pînă la sfîrșitul domniei sale. Un sfîrșit sosit neașteptat și în argumentarea căruia „capete luminate” de la Poartă au scos la iveală și au reușit să facă a fi menționate, la loc de frunte, în porunca (în fond, sentința) de condamnare și detronare a voievodului, emisă în numele sultanului Ahmed al III-lea, la 17-26 martie 1714, fapte petrecute în timpul campaniei din 1711 (sosirea țarului Rusiei în Moldova, atacarea cetății Brăila) și pentru care nu era singurul ce putea fi tras la răspundere¹²⁰.

Dar acest document reproduce și concluzia sentinței (*felva*) marelui muftiu Imam Mahmud efendi pentru uciderea lui Constantin Brâncoveanu pe temeiul că, prin faptele sale, a încălcat „legămîntul” (*ahd*)¹²¹ pe care îl avea cu sultanul. Amănuntul respectiv îndreptățește caracterizarea actului ca fiind „excepțional”, întrucît „confirmă existența statutului de *ahd* al Țării Românești și la 1714”, dar nu „și emiterea unei *ahidnâme* pentru Constantin Brâncoveanu, la o dată pe care însă n-o cunoaștem (este, de altfel, și impresia care se degajă din cronicile interne)”¹²². De fapt, cronicile interne¹²³ și sursele arhivistice otomane¹²⁴ dau „impresia” adevărului istoric: în 1699 și în 1703, domnia pe viață i-a fost acordată și, respectiv, confirmată lui Constantin Brâncoveanu prin *hatt-i şerif* (sau *hatt-i hümâyûn* ori, altfel spus, repetăm, în cazul de față, *firman* cu „apostila” [*hatt*-ul sultanului), iar nu prin „carte de legămînt” (*ahid-nâme*), gen de act a cărui semnificație se îmbogățise deși, paradoxal, căzuse „în desuetudine”¹²⁵ și care, oricum, nu mai corespundea — din punctul de vedere al Porții! — stadiului relațiilor româno-otomane din acea perioadă.

Încercînd să argumenteze cît mai convingător oportunitatea uciderii exemplare, în vara anului 1714, a „principelui aurului” — *altın bey*)¹²⁶, cum i se spunea lui Constantin Brâncoveanu, cronicarul otoman Silahdar Findıklılı Mehmed Aga conchidea printre altele: „Fiind de douăzeci și șase de ani bei al Țării Românești, se intitula rege și în numele său bătea monede. Pe ascuns și în taină făcea unire și înțelegere cu regii creștini și în scurt timp plănua să se răscoale”¹²⁷.

Toate situațiile invocate în anturajul de la Poartă pentru a motiva pedepsirea cu moartea a domnului Țării Românești par a fi emanația momentului. Pînă în 1714, sursele otomane cunoscute nu cuprind acuzații la adresa politicii lui Constantin Brâncoveanu. Depășind cu bine momentele dificile din 1711, voievodul nutrea speranța că raporturile sale cu puterea suzerană se vor desfășura în continuare pe făgașul normal. Că așa stăteau lucrurile o dovedește și o remarcă făcută într-o scrisoare din acea perioadă: „...numele Mării Sale lui Vodă la Poartă să mărește și

¹²⁰ Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, op. cit., p. 85, 87.

¹²¹ *Ibidem.* Vezi și Rola 46, c. 604—605 (*Başbakanlık Arşivi, İstanbul, Mühimme Defteri nr. 120, f. 203—204*).

¹²² Mihai Maxim, *Cu privire la statutul de 'Ahd al fârilor române față de Poartă. Considerații pe marginea unor izvoare otomane*, în „Revista de istorie”, tom. 39, nr. 6, 1986, p. 529.

¹²³ Vezi mai sus nota 74.

¹²⁴ Vezi mai sus nota 75.

¹²⁵ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 129.

¹²⁶ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III/1, București, 1942, p. 174.

¹²⁷ *Cronici turcești*, II, p. 526. Vezi și Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 22, c. 422 (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul, Emanet Hazinesi, 1413, f. 270*).

să lățește dă credincios, zic, dă vrednic : aceasta''¹²⁸. În plus, în 1712, s-ar fi emis, cu avizul marelui muftiu, un firman prin care domnului muntean i se recunoșteau meritele deosebite în serviciul Porții, interzicându-se folosirea la adresa sa a apelativului „ghiaur” (*kâfir*)¹²⁹. Totuși, numeroasele acuzații și uneltiri împotriva sa și-au făcut efectul în primăvara anului 1714.

Detronat la 25 martie 1714 de capugiul Mustafa aga¹³⁰, care fusese însărcinat în acest sens prin porunca sultanului Ahmed al III-lea¹³¹, Constantin Brâncoveanu a fost dus la Poartă împreună cu familia sa. Este interesant că numele continuă să-i fie invocat, în calitate de domn al Țării Românești, în porunci emise după mazilirea sa¹³². Tronul Țării Românești i-a fost incredințat, precum se știe, lui Ștefan Cantacuzino, la 26 martie 1714, acesta fiind recunoscut oficial de către sultan prin porunca din 6—15 aprilie 1714 (*evâhir-i Rebi'ül-evvel 1126*). Documentul respectiv începe astfel : *Eflâk boyarlarından olub hâlâ vilâyet-i Eflâk'a müceddeden voyvoda nash olunan Istonikoglu İstefan voyvodaya hüküm ki* (Lui Ștefan voievod, fiul Stolnicului, care, fiind dintre boierii Țării Românești, a fost numit iarăși voievod în principatul Țării Românești <să i se scrie> poruncă precum că)¹³³. Prin această poruncă se confirmă, de fapt, numirea ca voievod a lui Ștefan Cantacuzino de către marele imbrohor Mustafa. Ulterior, noului domn al Țării Românești i s-a trimis și beratul de domnie¹³⁴. Astfel, în ceea ce privește uzanțele protocolare în relațiile româno-otomane nu a survenit nici o modificare, faptul datorându-se, credem, și domniei îndelungate și prestigioase a lui Constantin Brâncoveanu.

Ajunșind la Poartă, Constantin Vodă a fost întemnițat și supus la torturi și interogatorii epuizante¹³⁵. În nădejdea de a-și salva viața, voievodul a făcut mărturisiri în privința banilor ce-i poseda¹³⁶, a întregii sale averi pentru a cărei confiscare în folosul Porții s-au dat dispoziții categorice¹³⁷. După cum se cunoaște a fost ucis, împreună cu cei patru fii ai săi și cu Ianache Văcărescu, la 15 august 1714. Constantin Brâncoveanu împlinea în acea ultimă zi a vieții sale vârsta de 60 de ani. Sfirșitul său dramatic, petrecut în prezența sultanului și a marelui vizir, a solilor la Poartă, a avut un larg ecou¹³⁸. Prin dispariția lui Constantin Brâncoveanu se punea capăt unei politici înțelepte și, am spune, de excepție, tocmai în virtutea faptului că între 1688—1714 relațiile româno-otomane au evoluat într-o manieră care a asigurat pe cât a fost posibil apărarea intereselor vitale ale țării.

¹²⁸ N. Iorga, *Scrisori de familie ale vechilor Brâncoveni (I)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, tom. XVI, man. 10, București, 1935, p. 4.

¹²⁹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 274.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 280—281.

¹³¹ Vezi mai sus nota 120.

¹³² Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 89—90; rola 46, c. 588 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri nr. 120, f. 163*).

¹³³ Rola 46, c. 592 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri nr. 120, f. 168*).

¹³⁴ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 91—93.

¹³⁵ Hurmuzaki, *Documente...*, IX/1, p. 536.

¹³⁶ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 91—93. Pentru detalii, vezi Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 288—290.

¹³⁷ Vezi, de pildă Rola 46, c. 609 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri*).

¹³⁸ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 290—191.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu a fost, într-adevăr, „costisitoare”. Este un adevăr atestat de numeroase izvoare, între care o valoare inestimabilă are *Condica vistieriei*¹³⁹. Voievodul a cheltuit sume enorme pentru satisfacerea obligațiilor bănești și materiale ale țării față de Poartă, pentru numeroasele daruri oferite dregătorilor otomani și celor din suita hanilor tătari, în fond, pentru menținerea și consolidarea domniei sale și, implicit, pentru păstrarea statutului de autonomie. Spirit practic, bun gospodar și ocirmuitor priceput, Constantin Brâncoveanu a agonisit averi, a dispus de mari posibilități materiale care i-au îngăduit să își desfășoare politica sa de largă deschidere pe tărîmul diplomației, dar și al culturii. Banii au fost pentru marele domnitor o armă politică și nu un scop în sine; cu ajutorul lor a reușit să netezească, adeseori, calea transpunerii în viață a gândurilor și năzuințelor sale izvorite dintr-o adîncă iubire de țară.

În ceea ce privește obligațiile bănești față de Poartă, cea mai importantă dintre acestea — din punct de vedere politic — era haraciul sau gizia (*cizye*). Avem, acum, la dispoziție suficiente date pentru a cunoaște cu exactitate evoluția cuantumului respectivei dări în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu¹⁴⁰.

După confirmarea de către Poartă a alegerii sale ca domn al Țării Românești, Constantin Brâncoveanu a fost nevoit să rezolve printre alte probleme și pe cea legată de achitarea haraciului pe anii 1686—1687. Șerban Cantacuzino percepușe banii în contul haraciului din intervalul respectiv, dar nu mai apucase să-i expedieze spre „locurile unde fuseseră repartizați”, anume „pentru soldele oștenilor de la Camenița și de la alte hotare”. Noului domn al Țării Românești i se cerea, prin porunca adresată de sultan la 23 ianuarie — 1 februarie 1689, să recupereze acei bani din bunurile rămase de la predecesorul său¹⁴¹. Ar fi fost vorba, de fapt, de o sumă în valoare de 273 436 guruși „esedi” (*lei*; *taleri*, monede de argint). Căci, în anii Hegirei 1098 (= 17 noiembrie 1686 — 6 noiembrie 1687) și 1099 (= 7 noiembrie 1687 — 25 octombrie 1688), cuantumul anual al haraciului Țării Românești a fost de 136 718 *esedi* guruși¹⁴². Totuși, Constantin Brâncoveanu a plătit doar *restanțele* din tributul pentru cei doi ani, adică suma de 133 000 taleri pe care a obținut-o cu greutate de la soția defunctului voievod, doamna Maria¹⁴³.

Pînă în 1693, cuantumul haraciului a rămas neschimbat (135 718 *esedi* guruși)¹⁴⁴. Începînd cu data de 6 mai 1693 (*gure-i Ramazan 1104*),

¹³⁹ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei. De la leatul 7202—7212 (1694—1704)*. publicată de C.D. Aricescu, în „Revista istorică a arhivelor României”, București, 1873.

¹⁴⁰ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, 1957, p. 39—42; Tahsin Gemil, *Date noi privind haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, tom. 30, nr. 8, 1978, p. 1443—1444; idem, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit. p. 450—454, 477—480; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, op. cit., p. 17—18, 238—241.

¹⁴¹ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române...*, op. cit., p. 383—385.

¹⁴² Rola 63, c. 323—324 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Kâmil Kepceci Tasnifi, Cizye muhasebesi K.B. nr. 3535/13*, f. 13—15).

¹⁴³ Constantin Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1969, p. 30. Vezi și M. Berza, op. cit., p. 39—40.

¹⁴⁴ Rola 63, doc. cit. (c. 325—327; f. 17—21).

la suma respectivă s-a adăugat $1/2$ guruș¹⁴⁵, valoare bănească neglijabilă și care fusese luată în calcul și pînă la data respectivă, dar, tot ce-i posibil, nu fusese menționată în condică. Astfel, suma de 136 718 și $1/2$ *esedî* guruși s-a perceput anual ca haraci (gizie) din Țara Românească pînă la începutul anului 1700¹⁴⁶. E adevărat, în condica oficială privind „soco-telile giziei”, din care am extras aceste cifre, în dreptul datei: *gurre-i N sene 1106* (16 aprilie 1695), a fost menționată suma de 136 818 și $1/2$ *esedî* guruși¹⁴⁷, ceea ce pare a fi o greșeală a calemgului otoman. Cuan-tumul stabilit (136 718 și 12 *esedî* guruși) a rămas valabil și în cursul anului 1699, cînd, precum se știe, Constantin Brîncoveanu a majorat haraciul în schimbul recunoașterii domniei sale pe viață. Deci, suma de 136 718 și $1/2$ *esedî* guruși apare consemnată în dreptul datei *gurre-i Ramazan Sene 1110* (3 mai 1699)¹⁴⁸.

Sporul de 5000 guruși sau „zece pungi de bani” (*akçe*)¹⁴⁹, pentru acordarea domniei viagere, a fost inclus în calculul haraciului, începînd cu 20 februarie 1700 (*gurre-i Ramazan sene 1111*), cînd cuantumul se ridică la 141 718 și $1/2$ guruși¹⁵⁰. Această din urmă sumă (141 718 și $1/2$ *esedî* guruși) a fost plătită, după cite se pare, la început doar în intervalul 20 februarie 1700 — 8 februarie 1701.

În perioada următoare, mai precis, în anii 1701 și 1702, s-a revenit la vechiul cuantum : 136 718 și $1/2$ guruși. Cifra respectivă este indicată sub datele : *gurre-i Ramazan sene 1112* (9 februarie 1701) și *gurre-i Rama-zan sene 1113* (30 ianuarie 1702)¹⁵¹. Cu alte cuvinte, ar rezulta că între 9 februarie 1701 — 18 ianuarie 1703, Constantin Brîncoveanu nu a achitat „sporul” (*zamm*) de 5 000 guruși (sau 10 pungi de akçe, căci 1 *kise/pungă de akçe* = 500 guruși) pe care urma să-l ofere anual vistieriei Porții, conform angajamentului său din primăvara anului 1699. O explicație plauzibilă ar fi faptul că haraciul din intervalul *septembrie* (cu aproxi-mație) 1700 — 29 ianuarie 1702 (gizia avînd, cum se specifică în document, cuantumul de 136 718 și $1/2$ guruși anual) a fost plătit anticipat, la soli-citarea Porții¹⁵².

Dar scutirea (dacă va fi fost vorba de așa ceva? !) în privința „spo-rului” (de 5000 guruși) rămîne valabilă doar în cazul perioadei 9 februarie 1701 — 29 ianuarie 1702 (1 Ramazan 1112 — 29 Șa’ban 1113). Aceasta, întrucît „s-a dat înaltul firman [...] ca <suma de> o sută treizeci și unu mii două sute și jumătate *esedî* vechi, din banii giziei pe un an — de la începutul lui Ramazan din anul o mie o sută treisprezece¹⁵³ pînă în luna Șa’ban din anul o mie o sută paisprezece¹⁵⁴ — a supușilor principatului Țării Românești, și <suma de> cinci mii *esedî* vechi, din angajamentul pentru domnie al voievodului, cu condiția ca <suma amintită> să fie socio-

¹⁴⁵ Ibidem, c. 328 (f. 29).

¹⁴⁶ Ibidem, c. 330—335 (f. 34—46).

¹⁴⁷ Ibidem, v. 332 (f. 39).

¹⁴⁸ Ibidem, c. 335 (f. 45). Vezi și Hurmuzaki, *Documente*, XIV/1, p. 319 (firman din martie 1699), apud M. Berza, *op. cit.*, p. 40, nota 5.

¹⁴⁹ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 450—451.

¹⁵⁰ Rola 63, *doc. cit.*, (c. 335; f. 46).

¹⁵¹ Ibidem, c. 336, 337 (f. 48, 49).

¹⁵² Vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 452—454.

¹⁵³ 30 ianuarie 1702.

¹⁵⁴ Ianuarie (de fapt, 18 ianuarie) 1703. Desigur, *sftșitul* lunii Șa’ban 1114.

tită în <contul> anului pomenit¹⁵⁵, în total <suma de> o sută treizeci și șase mii două sute și jumătate *esedî* guruși vechi să fie gata și pregătită întru totul și să se facă în așa fel încît să fie predată la Vistieria imperială de la Adrianopol, în luna Șa'ban''¹⁵⁶ ... (*... vilâyet-i Eflâk reâyâsinin bin yüz on üç senesi Ramazân'i gurresinden bin yüz on dört senesi sehr-i Șa'bân' ina gelince bir senelik cizyeleri mâlindan yüz otuz bir bin iki yüz bir buçuk atık esedî ve sen-e-i mezbûre mahsub olmak üzere voyvodasinin voyvodalık taahhüdinden beş bin atık esedî gurusî ki bil-cümle yüz otuz altı bin iki yüz bir buçuk atık esedî gurusî bi-t-tamâm hazır ve âmâde ve sehr-i Șa'bân'da Edirne'de Hazine-i âmire'ye teslim itdirilmek üzere[...] fermân-i âli buyurulduğu üzere ...*)¹⁵⁷.

Așadar, față de cuantumul de 136 718 și 1/2 (*esedî*) guruși (fără „adaosul” de 5 000 guruși), menționat sub data *gurre-i Ramazan sene 1113* (30 ianuarie 1702)¹⁵⁸, care desemnează începutul anului de plată a haraciului pînă la 29 Șa'ban 1114 (18 ianuarie 1703), apare—potrivit documentului din care am extras pasajul de mai sus și care poate fi datat „înainte de 13 octombrie 1702” (*21 Cemazi-ül-evvel 1114*)—o diferență de 5 518 guruși. Dar, să nu uităm că cifra (131200 și 1/2) indicată ca reprezentînd haraciul pentru intervalul 30 ianuarie 1702 — 18 ianuarie 1703 a fost calculată în „*esedî*” (desigur, guruși) vechi. Aceeași monedă (care avea, se înțelege, o valoare mai mare decît a gurusî-ului obișnuit) servind, în intervalul respectiv, și la calcularea „adaosului”, înseamnă că, de fapt, pentru a-și respecta „angajamentul” bănesc asumat în urma acordării domniei pe viață, Constantin Brâncoveanu a plătit o sumă sporită. Căci 5 000 *esedî* guruși vechi (eventual, *reali/ducați*) valorau mai mult decît 5 000 *esedî* guruși (monede otomane). Această măsură s-a aplicat, probabil, numai în intervalul menționat.

După 19 ianuarie 1703 (*gurre-i Ramazan 1114*) și pînă în anul 1712 inclusiv, într-o altă condiție privind „socotelile gizeii”¹⁵⁹ s-a înregistrat cuantumul de 136 718 *esedî* guruși (fără acea 1/2 gurusî), de fiecare dată menționîndu-se separat și „angajamentul pentru domnie” (*taahhüd-i voyvodalık*), adică „sporul” (adaosul) în valoare de 5 000 *esedî* guruși¹⁶⁰. Prin urmare, în 1703, cînd domnul Țării Românești a fost nevoit să se prezinte la Poartă, nu a fost majorat haraciul țării, cuantumul oficial al acestuia (inclusiv „sporul”) fiind pînă în 1714 și ulterior în valoare de 141 718 (și 1/2 gurusî) sau, aproximativ, 283 pungi de akçe („1 rûmî kise” = 500 guruși)¹⁶¹.

¹⁵⁵ 1113—1114 (adică: 30 ianuarie 1702—18 ianuarie 1703).

¹⁵⁶ 21 decembrie 1702—18 ianuarie 1703.

¹⁵⁷ Rola 63, c. 367 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, Kâmil Kepeci Tasnifi, *Cizye muhasebesi* K.B. nr. 3542/21, f.2). Vezi și *Condiția de venituri și cheltuieli a vistieriei ...*, *op. cit.*, p. 691 („... 136 201 1/2 tal. S-au trimisu cu Iane vâtafu la Odriiu, banii haraciului, precum scrie-fermanul”).

¹⁵⁸ Vezi mai sus nota 152.

¹⁵⁹ Rola 63, *doc. cit.* (vezi mai sus nota 158).

¹⁶⁰ *Ibidem*, v. 367—372.

¹⁶¹ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 17—18. În conformitate cu datele menționate mai sus, iese în evidență caracterul de aproximație al unei precizări făcută în aceeași condiție (la 22 decembrie 1739): „... pînă în anul o mie o sută paisprezece (= 1702—1703) banii pentru gizia principatului Țării Românești [...] erau socotiți la o sută patruzeci și una mii și jumătate guruși...” (cf. *Ibidem*, p. 238—239).

Cu prilejul călătoriei lui Constantin Vodă la Adrianopol (*Edirne*), în vara anului 1703, s-a hotărât sporirea dării pentru bairam (*îd-i adha*), inițial pină la 120 281 (și 1/2) *esedî* guruși. Ulterior, la 15 ianuarie 1704 (*8 Ramazan sene 1115*), prin *hatt-i hümayûn*, din această sumă s-a făcut un scăzământ de 30 000 *esedî* guruși, „ploconul bairamului” avînd astfel valoarea anuală de 90 281 (și 1/2) *esedî* guruși¹⁶², pină în 1713¹⁶³. În intervalul 1712—1714 s-a revenit la suma fixată în vara lui 1703. Între 1715—1723, Țara Românească a fost scutită de plata bairamicului¹⁶⁴.

Deci, cît privește „sporul din 1703”, se impune nuanțarea afirmației că „el a fost cu adevărat masiv, reprezentînd aproape o dublare a haraciului”¹⁶⁵. Atunci, s-a convenit asupra majorării „ploconului bairamului” sau „dării pentru bairam” (*îd-i adha*), care nu trebuie să fie confundată cu haraciul (gizia) țării.

„Plocoanele bairamului”, inclusiv cheltuielile prilejuite de predarea lor, au înregistrat, în perioada anterioară, o ușoară tendință de creștere. De pildă, în 1696, această dare l-a costat pe Constantin Vodă 34 360 taleri¹⁶⁶. În 1699, aceleași „plocoane” s-au ridicat la suma de 35 222 taleri¹⁶⁷. De asemenea, în vara lui 1703, darea pentru bairam va fi necesitat sume însemnate. Din cei „50 000 taleri”, care „s-au trimis la Măria Sa Vodă, la Odriiu, în trei rînduri”, o bună parte, se înțelege, „s-au datu datornicilor pentru banii ce au luat boarii împrumut la plocoanele bairamului (neîndoielnic, *bairamului* — n.n. V.V.) și cîți au mai rămas s-au datu la inoirea domniei”¹⁶⁸.

În aceeași ordine de idei, se cuvine a face precizarea că, în 1702, s-a stabilit un quantum ferin — rectificat după scurt timp, așa cum am arătat — al dării pentru bairam. Majorarea inițială va fi părut substanțială: de la 35 000 — 40 000 guruși (cu aproximație) la 120 281 și 1/2 guruși (cifră indubitabilă). Presupunînd că, în 1703, *bairamicul* era în valoare de 40 000 guruși, am putea concluziona că, prin scăzământul de 30 000 guruși aprobat de sultanul Ahmed al III-lea, la începutul anului 1704, cuantumul dării respective a fost majorat, atunci, în fapt, cu 50 281 și 1/2 guruși. Căci aceasta ar fi diferența între 40 000 guruși (cuantumul aproximativ în 1703) și 90 281 (și 1/2) guruși (cuantumul atestat documentar, începînd din 1704). Altminteri, cifrele cu mult mai mari, consemnate în diverse izvoare¹⁶⁹, sînt explicabile doar prin includerea în cuantumul haraciului a sumei de 120 281 (și 1/2) *esedî* guruși, fixată inițial drept quantum al „dării pentru bairam”.

Cu acordul tacit al Porții, domnul Țării Românești a fost nevoit să satisfacă și anumite pretenții materiale ale hanilor tătari, situație valabilă și în cazul Moldovei. Lăsînd la o parte numeroasele daruri bănești¹⁷⁰ și în natură oferite cu diferite prilejuri, se impune a sublinia obligația

¹⁶² Pola 63, dcc. cit. (c. 367).

¹⁶³ Ibidem, c. 368—372.

¹⁶⁴ Vezi mai sus nota 161.

¹⁶⁵ M. Berza, *op. cit.*, p. 41.

¹⁶⁶ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei...*, *op. cit.*, p. 198.

¹⁶⁷ Ibidem, p. 466.

¹⁶⁸ Ibidem, p. 720.

¹⁶⁹ Vezi M. Berza, *op. cit.*, p. 41.

¹⁷⁰ Vezi, de pildă, Alexandru V. Diță, *O precizare privind însemnările de taină ale lui Constantin Brîncoveanu*, în „Revista de istorie”, tom. 35, nr. 11, 1982, p. 1253.

voievozilor Țării Românești și Moldovei de a trimite „plocoane” hanilor Crimeii și kalga sultanilor din Bugeac. Astfel, un calcul estimativ — realizat pe baza datelor furnizate de *Condica vistieriei* și *Anadefter*¹⁷¹ — al plocoanelor obișnuite și extraordinare oferite de Constantin Brâncoveanu hanului tătar în decurs de 11 ani (1694—1704) indică suma de 117 650 taleri, media anuală cifrându-se la 10 700 taleri¹⁷².

Multe alte sume, variabile de la caz la caz, tocmai pentru că nu aveau caracter oficial, au fost oferite în diverse împrejurări dregătorilor otomani de la hotare și de la Poartă, comisarilor (*mübaşir*), adică tuturor acelor trimiși ai sultanului ori ai marelui vizir în Țara Românească, fie pentru a înmîna voievodului porunci (firmame) și alte dispoziții, fie pentru a asista (și, eventual, a ajuta) la rezolvarea a felurite chestiuni. Iată, de pildă, câteva exemple culese la întîmplare din *Condica vistieriei*: în 1698, s-au oferit în dar capudanului („Căpitan-Pașa”) de Dunăre 1 000 taleri, iar 350 taleri s-au dat silahdarului care a venit cu o adeverință (*sebeb-i tahrir*) din partea serascherului de la Babadag¹⁷³; 175 taleri a primit aga care i-a adus voievodului un cal dăruit de pașa de la Nicopol, 50 taleri a primit în chip de cadou Mehmed efendi, cadiul Brăilei¹⁷⁴. Sînt sume modice, desigur, însă grăitoare de la sine asupra modului concret în care se desfășurau raporturile româno-otomane. La aceste mici „atenții” bănești neprevăzute, se adăugau altele, mai mari, care trebuiau a fi prevăzute sau, oricum, achitate cu promptitudine, ca în cazul numerilor marilor viziri și mir-i alem-ilor. Astfel, la 30 octombrie 1697, lui Hüseyin pașa (desemnat mare vizir la 17 septembrie același an) i s-au trimis 5 000 taleri, blana de samur pentru acesta costînd 1 300 taleri, plus alți 2 000 taleri oferiți „chehaialii vezirului cu blana împreună, iar pentru ploconul veziriei”¹⁷⁵. De asemenea, domnii Țării Românești aveau obligația să ofere suma de 29 000 aspri (*akçe*), un cal și un caftan (*hil'at*) celor numiți în funcția de *mir-i alem* (șeful orchestrei imperiale). Acest detaliu este precizat în porunca adresată noului *mir-i alem* Ali, la 24 februarie — 5 martie 1707¹⁷⁶.

Destinația banilor pretinși de Poartă sub formă de haraci a generat adeseori situații complicate. Plata anticipată a unor sume, „havalelele” ori altfel spus diferitele cheltuieli efectuate în contul haraciului, au creat în mod frecvent dificultăți contabilicești. Cu acest fenomen s-a confruntat și Constantin Brâncoveanu. Dar, pe cît i-a stat în putință, voievodul a încercat să mențină în limitele cuantumului fixat sumele predate direct vistieriei imperiale ori destinate pentru acoperirea a felurite necesități ale Porții. Astfel, mai mult ca sigur, la cererea sa — deși faptul nu e specificat ca atare — s-a procedat la revizuirea plăților în contul haraciului pe cinci ani, adică în intervalul 8 iunie 1690 — 21 august 1694, voievodului înmînîndu-i-se o „copie a calculului” (*sûret-i muhasebe*)¹⁷⁷. La fel, drept

¹⁷¹ D. C. Giurescu, *Anadefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, 1962, p. 353—504.

¹⁷² V. Mihordea, *Raporturile Moldovei și Țării Românești cu tătarii în secolele XVI—XVIII*, în „Revista de istorie”, tom. 32, nr. 6, 1979, p. 1078.

¹⁷³ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei...*, op. cit., p. 386.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 388.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 380.

¹⁷⁶ Rola 46, c. 150 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri nr. 115, f. 236*).

¹⁷⁷ Vezi mai sus nota 146.

urmare a unui arzuhal adresat Porții de către Constantin Vodă, sultanul a ordonat, în 1701, să se respecte data de 1 *Ramazan* ca început al anului de plată a haraciului (cizye) ¹⁷⁸.

În continuare, pe baza documentelor turcești publicate sau încă inedite, dăm câteva exemple ilustrative pentru modul în care a fost folosit haraciul Țării Românești în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Astfel, la 11 februarie 1691, s-a emis un firman prin care voievodului i se cerea să-i ofere capudanului Dunării, Ali pașa, suma de 8 717 și 1/2 guruși, care „s-a făcut havalea din banii tributului Țării Românești” pentru intervalul 26 octombrie 1688 — 4 octombrie 1690 (anii 1100 și 1101 H) ¹⁷⁹. Această sumă a fost achitată, potrivit dovezii (*temessük*) din 7 mai 1691, înmînată „beiului” muntean ¹⁸⁰. În contul haraciului pentru 1690—1691 (1102 H), boierul Constantin Rali, înputernicitul domnului Țării Românești, i-a predat, la 14 iulie 1691, lui Ibrahim, vechilul capudanului Dunării, 5 000 guruși, sumă „necesară pentru trecerea prin ghirdapuri a corăbiilor de pe fluviul Dunărea, încercate cu zahereaua miriei și cu alte arme de expediție, precum și pentru înzestrarea bacurilor construite, zise *üstü aqik*” ¹⁸¹. Aceluiași Ali pașa ar fi urmat să i se predea 15 000 guruși din haraciul Țării Românești, pentru simbriile lunare ale celor 1 000 de salahori folosiți la trecerea corăbiilor cu zaherele pe la Porțile de Fier și la ghirdapuri. S-a convenit însă ca suma respectivă să fie achitată direct de către voievod salahorilor pe care, de fapt, i-a pus la dispoziția capudanului Dunării ¹⁸².

Cu banii socotiți în contul haraciului se achiziționau anual din Țara Românească 15 000 ocale de miere, 9 000 ocale de ceară de albine și 400 ocale de sare pentru bucutăria imperială. Aducerea acestor provizii la Poartă cădea în sarcina *balgi-başıilor*. Pentru a evita cheltuielile de drum ale acestor dregători otomani și, mai ales, abuzurile săvârșite de ei împotriva locuitorilor țării, Constantin Vodă a solicitat și a obținut, la 4 decembrie 1691 (13 *Rebi-ül-evvel* 1103), aprobarea sultanului de a asigura cu forțe proprii transportarea și predarea cantităților respective la Poartă. Aceleași cantități (cu deosebirea că în ceea ce privește sarea era vorba de 400 „bolovani”/*kaya tuzi*) se trimiteau și în perioada 1703—1704 ¹⁸³.

De asemenea, anumite sume din haraci erau afectate pentru achiziționarea animalelor destinate tăierii și consumului. Astfel, la 8 august 1692 (25 *Zil ka'de* 1103), domnului Țării Românești i s-a adresat ordinul (porunca) de a furniza oștii lui Imre Thököly 300 de boi și 1 000 de vite, costul acestora urmînd a fi socotit în contul giziei ¹⁸⁴. Prin firmanul din 11 februarie 1697 (19 *Receb* 1108), Constantin Brâncoveanu a fost însărcinat să achiziționeze, cu suma de 35 000 guruși din banii rezervați hara-

¹⁷⁸ Vezi mai sus nota 152.

¹⁷⁹ Documente turcești ..., I, op. cit., p. 190—191.

¹⁸⁰ Ibidem, p. 192.

¹⁸¹ Ibidem, 193.

¹⁸² Rola 157, c. 103 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, İbnülemin Tasnifi, Bahriye nr. 371*).

Porunca, adresată capudanului Dunării, Ali pașa, și voievodului Țării Românești, a fost emisă la 16 aprilie 1691 (17 *Receb* 1102).

¹⁸³ Rola 63, c. 366 (doc. cit., *Cizye muhasebesi ... nr 3542/21*). Vezi și Tahsin Genil, op. cit., p. 471—472.

¹⁸⁴ I. Karácson, *Török-magyar oklevéltár 1533—1789*, Budapeșt, 1914, p. 303, doc. nr. 323.

ciului, 10 000 de oi (la prețul de 1 și 1/2 guruși pe cap de oaie), 1 500 de boi (prețul pe cap de bou fiind de 8 guruși), pentru tainurile ienicerilor și ale altor oșteni ai Porții, și 400 de cai (fiecare cal fiind cumpărat cu 20 guruși) pentru transportarea tunurilor¹⁸⁵. Dintr-o însemnare făcută ulterior — la 10 ianuarie 1698 (28 *Receb 1109*) — pe același document, rezultă că starostelui casapilor (*kasap başı*), Mehmed aga, i se predaseră, în contul giziei, 15 000 *esedi* guruși pentru achiziționarea celor 10 000 de oi, precum și 1 376 de boi¹⁸⁶. Probabil că aceștia nu au fost cumpărați deodată. Căci, la 21 aprilie 1697 (28 *Şevval 1108*), căpitanului Axente i s-a dat la mină teșcherea despre faptul că adusese, s-ar înțelege, la Poartă, și că, oricum predase amintitului *kasap başı* doar 996 de boi¹⁸⁷. Același dregător otoman a adeverit în scris, la 17 iunie 1698 (8 *Zi'l hicce 1109*), primirea sumei de 15 000 guruși pentru cele 10 000 de oi, dat fiind că a fost cu neputință achiziționarea oilor¹⁸⁸.

Extrem de relevant în ceea ce privește destinația haraciului este și următorul exemplu. La 2 august 1710 (6 *Cemazi-ül-ahir 1122*), s-a emis către domnul Țării Românești un firman prin care acestuia i se cerea să achite, pînă la începutul lunii *Şa'ban* (25 septembrie), suma de 141 000 guruși, adică aproape întregul quantum, din banii pentru gizia pe anul 1121 *H* (= 13 martie 1709 — 1 martie 1710). Suma indicată urma să-i fie livrată valiului de Vozia, spre a fi folosită „pentru cheltuielile legate de importantele treburi din părțile Tighinei”¹⁸⁹. Cronicarul Radu Greceanu oferă detalii sugestive în legătură cu acest fapt¹⁹⁰.

Asemenea eforturi conjugate vor fi fost necesare și în multe alte situații pentru ducerea la îndeplinire a fel și fel de obligații materiale impuse de Poartă. Acestea din urmă au constituit iarăși o povară apăsătoare pe umerii locuitorilor țării, după cum situațiile chinuitoare pe care le-au ocazionat nu au fost o noutate absolută în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu.

Prelungirea conflictelor militare din zonă, pe lângă faptul că a creat o stare de alertă continuă, a impus procurarea de materiale de primă necesitate și mobilizarea a însemnate forțe de muncă auxiliare. O poruncă din 31 ianuarie — 9 februarie 1691 (*evâil-i Cemazi-ül-evvel 1102*) sintetizează obligațiile materiale cărora domnul Țării Românești a trebuit să le găsească rezolvări prompte în această perioadă. Aflăm, astfel, că i s-au emis porunci din partea departamentului finanțelor (*maliye*) pentru a aloca suma de 8.710 guruși în vederea relichiziționării corăbiilor care urmau să asigure transportarea proviziilor din localitățile de pe țărmurile Dunării, banii respectivi servind și la procurarea de cherestea pentru

¹⁸⁵ Arh. St. București, Colecția microfilme Bulgaria, rola 26, c. 9 (*Narodna Biblioteka Kiril i Metodii, Sofia, OR, Fond 299, Arh. ed. 2, 1. 1*).

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ *Ibidem*, c. 6 (*Ibidem*, 13).

¹⁸⁸ *Ibidem*, c. 7—8 (*Ibidem*, 12).

¹⁸⁹ Rola 157, c. 45—47 (*Başbakanlık Arşivi, İstanbul, İbnülemin Tasnifi, Hariciye nr. 1088*). Din banii destinați haraciului și dării pentru bairam, anumite sume se foloseau la plata soldelor diversilor oșteni ai Porții. De exemplu, în 1705 s-au rezervat în acest scop 70 859 guruși din haraciul pentru intervalul 28.XII.1704 — 16.XII.1705 (quantumul fiind de 140 718 și 1/2 guruși) și respectiv, 50 000 guruși din bairamlicul (*id-i adha*) convenit în anii respectivi (în valoare de, 2819 și 1/2 guruși) — vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 477—480.

¹⁹⁰ *Cronici munteni*, II, p. 173—174.

caice și construirea a 12 bacuri (*üstü aqik*). În plus, voievodului i se mai cerea să facă rost de salahori și să cumpere frînghii¹⁹¹.

Lucrările de reparare și consolidare a cetăților de la hotare s-au efectuat în bună măsură cu materiale și mînă de lucru din Țara Românească, precum și din Moldova. De pildă, pentru repararea cetății Cladova (*Feth-ül-islâm*), lui Constantin Brâncoveanu i s-a cerut, în februarie 1694, să furnizeze cherestea. Motivul invocat a fost acela că "munții de unde se taie mereu cherestea din principatul Țării Românești se află în apropiere de cetatea Cladova pentru a cărei reparare s-a dat firman"¹⁹². De asemenea, în 1704, s-a solicitat trimiterea a 100 de care trase de boi și a 50 de harabale din Țara Românească, pentru transportul birnelor necesare la repararea cetății Timișoara. Muhafizul acestei cetăți, vizirul Ali pașa, a adresat Porții cererea ca, „în primăvară” (desigur, a anului 1705), să se expedieze din Țara Românească același număr de care și harabale, costul pentru serviciile prestate urmînd a fi socotit, ca de obicei, în contul haraciului țării¹⁹³. În perioada premergătoare campaniei din 1711, Poarta s-a preocupat în consolidarea cetăților de la hotarul cu Rusia. O atenție specială s-a acordat cetății Tighina (Bender). Suma pretinsă din banii haraciului în vara anului 1710¹⁹⁴ a fost întrebuințată, desigur, pentru acoperirea unei părți din cheltuielile necesitate de fortificarea acestei cetăți. Dar și mai înainte Constantin Brâncoveanu a fost obligat să asigure buna desfășurare a lucrărilor de reparație. Astfel, prin firmanul din 6—15 martie 1707 (*evâil-i zî'l hicce 1118*), i s-a pus în vedere că va fi aspru pedepsit în cazul în care nu se prezenta grabnic la Tighina, cu suta sa și 300 de care trase de cite 4 boi, cu 200 de baltagii (tăietori de lemne), 2 000 de salahori și 100 de meșteri zidari¹⁹⁵. Voievodul a îndeplinit cu promptitudine cererile Porții, dar nedorind să se prezinte la Tighina a fost nevoit să plătească 30 de pungi¹⁹⁶ pentru a obține acordul sultanului de a rămîne în țară.

Cu prilejul campaniei din 1711, domnului Țării Românești i s-a cerut să pună la dispoziția taberei imperiale (*ordâ-yi hümâyûn*) 3 000 de care trase de cite 4 boi, 100 căruțe cu cai, 500 de salahori și mulți lucrători, de asemenea, în contul haraciului. Din toate acestea, Constantin Vodă nu a reușit să trimită decît 200 de care și 300 de salahori, cum se precizează într-o poruncă emisă la 27 iunie — 6 iulie 1711 (*evâsit-i Cemâzi-ül-evvel 1123*). Documentul redă și motivele invocate de voievod. Astfel, cererile respective nu au putut fi duse la îndeplinire „... întrucît pe lîngă faptul că, în acest an, asupra supușilor principatului Țării Românești s-au abătut mult seceta și scumpetea, și în boii și celelalte animale ale

¹⁹¹ Rola 40, c. 247 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Mühimme Defteri nr. 100, doc. 490*). În același an (1691), Constantin Brîncoveanu a avut obligația de a cumpăra 210 000 de frînghii (a cite 20 guruși bucata) — vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 400—401.

¹⁹² Arh. St. București, Colecția microfilme Bulgaria, rola 26, c. 234—235 (*Narodna Biblioteka Kiril i Metodii, Sofia, OR, Fond 303, Arh. ed. 11*).

¹⁹³ *Ibidem*, c. 237—238 (*ibidem*, Arh. ed. 13).

¹⁹⁴ Vezi mai sus nota 190.

¹⁹⁵ Rola 46, c. 164 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Mühimme Defteri nr. 115, f. 242*). Și domnului Moldovei, Antioh Cantemir, i s-a trimis o poruncă asemănătoare, la aceeași dată (*Ibidem*, c. 165, f. 243). Radu Greceanu indică, de asemenea, cifrele menționate în documentul citat (s-ar fi cerut, totuși, 350 de care) — vezi *Cronicari munteni*, II, p. 149.

¹⁹⁶ C. Giurescu și N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 154.

lor au dat unele molime, astfel încît majoritatea boilor și a celorlalte animale ale lor pierind . . .” (. . . *bu sene Eflâk memleketi reâyâsına kaht ü galâ ziyâde müstevelî oldıgından mâ-adâ öküzlerine ve sâir hayvânatlarına dahî ba'zı emrâz olmağla ekser öküz ve sâir hayvânâtları kiritub* . . .) ¹⁹⁷. De această dată, crezut pe cuvînt, domnul era îndemnat să-și dea întreaga silință pentru a expedia, pe cît era posibil (*mümkün olduğı mertebe*), și restul de care și salahori ¹⁹⁸. Însă, dincolo de adevărata situație, care va fi fost exact aceea prezentată de voievod, remarcăm faptul că au existat și momente cînd Constantin Brâncoveanu a neglijat sau a îndeplinit parțial, cu bună știință, cererile formulate de Poartă ¹⁹⁹. Ori, în contextul evenimentelor tulburi din 1711, o asemenea „delăsare” constituia, totuși, un act de mare curaj. Ca un detaliu edificator asupra urgențelor resimțite de otomani în privința mijloacelor de transport, notăm și faptul că, în aceeași perioadă, au fost scoase, din „raiaua” (*kaza-ua*) Giurgiu, 30 de care cu boi, în scopul aducerii de zaherele de la hambarele din Isaccea la tabăra imperială stabilită în zona Prutului. Numele căruțașilor — în marea lor majoritatea români (Nicu, fiul lui Petre; Stan, fiul lui Stan; Neacșu, fiul lui Neagu; Coman, fiul lui Florea ș.a.) — sînt menționate într-un registru (*defter*) întocmit la 3 iulie 1711 (*17 Cemazi-ül-evvel 1123*) ²⁰⁰.

Ulterior, consolidarea cetății Hotin, în 1713, a prilejuit alte grele eforturi din partea locuitorilor Țării Românești și Moldovei. Ca și în 1707, domnilor celor două principate li s-a poruncit, la 5—14 iulie 1713 (*evâsıt-i Cemâzi-ül-ahır 1125*), să asiste personal la lucrările de reparație. Constantin Vodă ar fi trebuit să trimită mai înainte 1.000 de salahori și să aducă cu sine la Hotin alți 1 000 de lucrători, precum și harabale și bal-tagii. Și în acest caz cheltuielile urmau să fie asigurate cu bani prevăzuți pentru haraci ²⁰¹. Dar, înainte de 27 iulie 1713 (*4 Receb 1125*), voievodul muntean a adresat un arzuhal Porții, arătînd că a expediat spre Hotin 300 de care și solicitînd ca restul de 700 pînă la 1 000 de care să servească la transportarea spre cetatea respectivă a unei părți din cele 40 000 kile de orz și 10 000 kile de făină ce trebuiau să fie achiziționate din Țara Românească. Totodată, Constantin Vodă mai propunea, ca soluție oportună, transportarea pe Dunăre, pînă la hambarele de la Isaccea, a celor 25 000 kile de făină luate de acolo sub formă de împrumut, cu un an în urmă, și împărțite locuitorilor țării. Sugestiile făcute de domnul Țării Românești au fost acceptate în urma „raportului” (*telhıs*) consemnat pe arzuhalul său, în departamentul de resort al Porții ²⁰².

*

Preocupat în mod constant de evitarea momentelor de încordare în raporturile cu Poarta, Constantin Brâncoveanu a acordat, în aceeași măsură, o deosebită atenție asigurării liniștii, protecției și mijloacelor de

¹⁹⁷ Rola 46, c. 290 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Mühimme Defteri nr. 116, f. 356*).

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Pentru un caz instructiv similar, petrecut în 1712, vezi Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 82—84.

²⁰⁰ Arh. St. București, Colecția microfilme Bulgaria, rola 28, c. 391 (*Narodna Biblioteka Kiril i Metodii, OR, Fond 301, Arh. ed. 5*).

²⁰¹ Rola 46, c. 531 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Mühimme Defteri nr. 119, f. 436*).

²⁰² Rola 93, c. 433—434 (*Başbakanlık Arşivi, Istanbul, İbnülemin Tasnifi, Hariciye nr. 1089*).

subzistență ale locuitorilor țării. O situație edificatoare în acest sens s-a întâmplat în primăvara anului 1690. Atunci, așa cum arăta Constantin Vodă într-un arzuhal adresat Porții, „din cauza invaziei ghiaurilor nemți, supușii plătitori de haraci ai Țării Românești” au întâmpinat mari dificultăți în procurarea merindelor. Sultanul a încuviințat ca locuitorii Țării Românești să cumpere secară și mei — nu însă și grâu, făină și orz — din kaza-tele și schelele de pe malurile Dunării²⁰³.

Totodată, Constantin Vodă s-a îngrijit de protecția supușilor și dincolo de hotarele țării. În conformitate cu statutul de autonomie al acesteia exista interdicția de a li se impune supușilor săi plata giziei și a taxelor de trecere în zonele aflate sub administrația otomană. Constantin Brâncoveanu a intervenit, de fiecare dată când a fost necesar, pentru respectarea acestei prevederi, ca, de pildă, în iunie 1696²⁰⁴ sau în decembrie 1711²⁰⁵. Au fost și situații când voievodul a cerut cu insistență eliberarea acelor locuitori răpiți cu forța de supușii musulmani. Un caz de acest gen s-a petrecut în iunie 1699, când „câțiva dintre locuitorii musulmani ai cetății Filordin, aflată pe malul Dunării, trecind cu arme pe pământul Țării Românești, au ridicat cu sila câteva raiale, cu familiile și cu lucrurile și cu vitele lor...”²⁰⁶.

Dar asemenea manifestări ocrotitoare s-au înregistrat și în ceea ce privește interesele comerciale (implicit, sursele de venituri) ale țării. Astfel, spre sfârșitul anului 1697, autorităților otomane din localitățile situate pe țărmurile Dunării li s-au dat dispoziții ferme pentru respectarea condițiilor stabilite în privința vinzării sării din Țara Românească²⁰⁷.

Precum se știe, un indiciu — care, dacă ar fi singurul, și tot ar fi suficient pentru a înlătura orice dubii asupra durabilității statutului de autonomie al Țărilor Române față de Poarta otomană — este existența neîntreruptă a hotarelor (*granițelor*) între acestea și teritoriile aflate sub controlul nemijlocit al autorităților reprezentând puterea suzerană. Dregătorii și militarii otomani, indiferent de rangul lor, și, în general, supușii din zonele administrate direct de Poartă au manifestat frecvent tendința de a nesocoti aceste hotare. Așa se explică, de fapt, numeroasele litigii cu privire la hotarele Țărilor Române, și care, uneori, și-au găsit rezolvarea (temporară, desigur) prin emiterea de „cărți de hotărnicie” (*sinurnâme*), în urma investigațiilor efectuate la fața locului. Aproape de fiecare dată însă asemenea neînțelegeri au apărut datorită ingerințelor autorităților otomane în treburi administrative care erau de competența voievozilor Țărilor Române.

Și în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu s-au săvârșit încălcări ale hotarelor țării de către dregătorii și supușii (cu adevărat otomani!) de dincolo de Dunăre. Amestecurile repetate ale nazîrilor Brăilei în perceperea dijmei (*öşr*) de la locuitorii așa-zisei „raiale” (mai precis, *kaza*) cu același nume, care practicau agricultura pe teritoriul Țării Românești — fapte de natură să îi prejudicieze veniturile fiscale —

²⁰³ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 392–393.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 439–440.

²⁰⁵ *Documente turcești*, I, p. 205–206.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 200–201.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 197–199. Vezi și Lütfi Güçer, *XV–XVI asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisari ve Tuzlaların İşletme Nizami*, în „İktisat Fakültesi Mecmuası”, cilt: 21, nr. 1–4, Istanbul, 1963, p. 17 și 21–22.

îl vor fi determinat pe Constantin Brâncoveanu să solicite Porții revizuirea hotarului. Astfel, în toamna anului 1691 s-a procedat, conform obiceiului, la o cercetare „la locul disputei”, hotarul fiind (re)-delimitat „în prezența părților adverse, pe cale legală”. În edictul padișahal emis în această privință, la 22 noiembrie — 1 decembrie 1691, se reproduce opinia exprimată de Constantin Brâncoveanu în arzuhalul său și transmisă prin intermediul mesagerilor pe care i-a trimis la Poartă, anume că: „vechile hotare ale Țării Românești fiind separate și stabilite, mai înainte, ele fuseseră și marcate prin semne de hotar”²⁰⁸.

Abuzurile însă au continuat și, astfel, la 23 august—1 septembrie 1693 (*evâhir-i Zîl hıccce 1104*), cadiilor de Brăila și Giurgiu li s-a poruncit, ca urmare a arzuhalului făcut de Constantin Vodă la tabăra (*ordia*) imperială, să ia măsuri pentru ca „pe hotarul și granița” Țării Românești „să fie puse semne <de hotar>”²⁰⁹. Mai tirziu, fără doar și poate, în 1714, noul domn al Țării Românești, Ștefan Cantacuzino, a sesizat, la rîndu-i, Poarta, printr-un arzuhal, că: „acum, prin incitarea nazîrului cazalei Brăila, unii din locuitori, luînd cu ei răufăcători părtași la dorințele lor, au încălecat — contrar vechilor reglementări și obiceiuri — hotarele și granițele noastre și au ocupat cu sila locurile noastre pe care le stăpînim din vechime și de unde luăm dijme și dări . . .”²¹⁰. Demersul voievodului a avut ecoul scontat, astfel încît cadiilor de Brăila și, probabil, de Giurgiu li s-a cerut să reglementeze situația, prin porunca din 18—27 noiembrie 1714 (*evâsit-i Zîl ka'de 1126*)²¹¹.

Obligația de a asigura paza la hotarele țării îi este amintită în termeni categorici domnului Țării Românești, în iunie 1697. Constantin Vodă era acuzat că, din pricina „delăsării și lipsurilor” sale, haiducii produceau „pagube și stricăciuni” locuitorilor de pe ambele maluri ale Dunării, precum și călătorilor, în special în părțile Cladovei și Porților de Fier²¹². Uneori, voievodul a prînit dispoziții pentru prinderea răufăcătorilor și predarea acestora autorităților otomane. Bunăoară, Mehmed „usta” (*meșterul*) a fost trimis, în ianuarie 1692, în Țara Românească, pentru a-i lua și a-i aduce la Poartă (la Adrianopol) pe „tîlharii” (*eşkiya*) reținuți pe teritoriul românesc²¹³. Un alt caz: în octombrie 1711, Constantin Vodă a primit o poruncă prin care i se cerea să-l prindă și să-l trîmită la Vidin, spre a fi întemnițat în cetatea de acolo, pe tătărul Dediș, din *kaza-ua Hirșova*, care jefuise și răpise mulți supuși din Tîrgul de Floci²¹⁴.

Dar hotarele Țării Românești (ale Transilvaniei și, mai ales, ale Moldovei) au fost încălcate uneori cu asentimentul Porții. Este vorba de aprobările date locuitorilor din zonele aflate sub directa administrație otomană de a practica agricultura pe teritoriul Țărilor Române, cu condiția perceperii dijmei și altor impozite de către voievozii acestora. De exemplu, la 18—27 iunie 1691 (*evâhir-i Ramazan 1102*), domnului Țării Românești i s-a poruncit să pună capăt abuzurilor săvîrșite împotriva

²⁰⁸ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 402—404.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 419—422.

²¹⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

²¹¹ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 94—93.

²¹² Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 444—446.

²¹³ Rola 41, c. 18 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme-i Rikâb nr. 102, doc. 512*).

²¹⁴ Rola 46, c. 321 (*Ibidem*, Mühimme Defteri nr. 117, f. 94).

locuitorilor nemusulmani din sangeacul Vidin, care erau împiedicați „să-și treiere recoltele” — de pe terenurile pe care le cultivaseră pe malul stîng al Dunării — „și să le transporte în satele unde locuiesc”²¹⁵. În primăvara anului 1709, lui Constantin Brâncoveanu i s-a solicitat să dea curs favorabil cererilor înaintate la Poartă de locuitorii din *kaza*-ua Brăila, din Giurgiu și de pe feuda (*hass*) Turnu, de a li se permite să își ducă la pășunat turmele de oi și de vite și să cultive terenuri pe teritoriul Țării Românești, în condițiile stipulate încă „din zilele de demult” (*kadim-ül-eyyâm-dan*), și anume de a nu înființa cîflucuri (gospodării) și alte proprietăți (*emlâk*), de a achita dijnă stăpînului pămîntului (*sahîb-i erz*) și de a nu-și ține peste noapte turmele acolo²¹⁶.

Cum însă, de regulă, aceste clauze nu erau respectate, apăreau frecvent neînțelegeri, fenomenul căpătînd o amploare deosebită în decursul secolului al XVIII-lea²¹⁷. Sesizările făcute în această privință la Poartă, de către voievozii Țării Românești și Moldovei, s-au soldat, de fiecare dată, cu dispoziții menite să asigure respectarea statutului de autonomie. La rîndul său, Constantin Brâncoveanu s-a preocupat îndeaproape de rezolvarea unor asemenea situații. Cînd locuitorii din părțile Vidinului, despre care știm că aveau aprobarea sultanului de a cultiva terenuri pe teritoriul Țării Românești, au început să înființeze cîflucuri, altfel spus, să se împămîntenească în diferite zone de pe malul stîng al Dunării (se aprecia că erau trecute cu forța pe țărîmul românesc, descori, „cite trei-patru sute de raiale”), Constantin Vodă a cerut Porții să dispună strămutarea acestora în locurile lor de baștină. Porunca solicitată i-a fost emisă la 19—20 iunie 1698 (*evâsît-i Zi'l hicce 1109*)²¹⁸. Către sfîrșitul anului 1707, domnul muntean a adresat Porții o scrisoare prin care înștiința despre nerespectarea, de către musulmanii din *kaza*-lele aflate pe malul celălalt al Dunării și în vecinătatea Țării Românești, a măsurilor de desființare a cîflucurilor lor de pe teritoriul țării. Anterior, prin mijlocirea capugi-bașilului Ali, care fusese trimis special în Țara Românească, se dărinaseră cișlele, cîflucurile și stînele înființate în mod samavolnic de către musulmani, iar „raialele bulgare” (*Bulgar reyâsi*) stabilite în locurile respective fuseseră strămutate în dreapta Dunării. În urma intervenției sale, Constantin Vodă a primit, în conformitate cu porunca emisă la 5—14 ianuarie 1708 (*evâsît-i Şevval 1119*), aprobarea de a nu mai îngădui nici măcar accesul turmelor musulmanilor la pășunile de pe teritoriul Țării Românești²¹⁹. Acțiunea de eradicare a acestor sălașuri, desfășurată, neîndoielnic, la inițiativa voievodului muntean și în 1708—1709 (*1120 H*), a ocazionat o singură excepție. Atunci nu a fost desființat cîflucul aparținînd *vakîf*-ului sultanului Murad han, aflat în satul Tuzla, din *kaza*-ua Mangalia. În iunie 1711, domnului Țării Românești i se cerea să desemneze 20 de supuși care urmau să se îngrijească de animalele de pe acel cîfluc rămas pe teritoriul țării, întrucît cei ce slujiseră acolo mai înainte fugiseră între timp²²⁰.

²¹⁵ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 400—401.

²¹⁶ Rola 46, c. 226 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri nr. 116*, f. 72).

²¹⁷ Vezî, de pildă, Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 129—130, 136—145, 197—198, 283—289ș.a.

²¹⁸ Rola 41, c. 544 (*Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, *Mühimme Defteri nr. 111*, f. 461).

²¹⁹ Rola 46, c. 188 (*Ibidem*, *Mühimme Defteri nr. 115*, f. 466).

²²⁰ *Ibidem*, c. 362 (*Ibidem*, *Mühimme Defteri nr. 118*, f. 59).

Condițiile de trai din Țara Românească, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu — probabil, mai bune decât cele din teritoriile stăpinite efectiv de otomani — vor fi atras aici pe locuitorii de dincolo de Dunăre, care și-au părăsit adeseori locurile de baștină. Și, dacă aceștia erau români, ei nu întâmpinam nici un fel de opreliște în Țara Românească. Numai așa se explică, opinăm, faptul că, de pildă, în cazul acelor supuși otomani dintre „raiale și fiii de raiale” (*raiyyet ve raiyyet ogullarından*) din satul zis „Çișla lui Hasan bey” (*Hasan Beğ kışlası nâm karyesi*) pendinte de Hirșova, sangeacul Silistra — și care vor fi fost români — în documentele turcești emise atunci (avem în vedere, în primul rînd, condica unde figurează actul din care am extras detaliile de mai sus) nu se semnalează nici o „plîngere” din partea domnului Țării Românești. Dimpotrivă, acestuia i se cerea, la 9—18 februarie 1712 (*evâil-i Muharrem 1124*), doar atît : ca zaimul Ahmed, stăpinul (*mutasarrîf*) acelu sat, să poată intra în posesia dărilor ce i se cuveneau de la supușii respectivi sau, cum se precizează în document, „să se ia mereu impozitele lor de raiale, potrivit legii și condicii” (*kanun ve defter mucibince rûsum-î raiyyelleri alivirile*)²²¹.

De fapt, în principiu, accesul în Țara Românească (situație valabilă, desigur, și în cazul Moldovei și Transilvaniei) era posibil doar pentru dregătorii otomani, și numai în scopuri bine precizate. Acești dregători trebuia să aibă asupra lor acte dovoditoare, pe baza cărora se făcea trecerea peste Dunăre (altfel spus, peste graniță) în Țara Românească. Și, cum se știe, s-au produs deseori încălcări ale acestei reguli, îndeosebi cu ocazia campaniilor otomane în zonele din apropierea Țărilor Române. Conducătorii acestora au solicitat întotdeauna Porții să dea ordinele necesare pentru interzicerea unor asemenea fapte. Astfel, la cererea lui Constantin Brâncoveanu, cadiilor de Ruscuc și de Giurgiu, precum și din celelalte *kaza*-le de pe malurile Dunării, li s-a ordonat, prin firmanul din 2 februarie 1705 (*7 Şevval 1116*), să instituie un control sever asupra celor ce treceau în Țara Românească. Era interzisă cu desăvîrșire traversarea fluviului spre țărîmul românesc de către persoanele care nu posedau firman sau, în orice caz, „firman pentru menzil” (pentru caii de schimb/de poștă). Voievodul reclamase faptul că „unele persoane” (*ba'zı kimesneler*) se aventurau peste Dunăre, pe la Ruscuc și Giurgiu, și prin alte locuri de trecere și, ajungînd fără firman (*bilâ-fermân*) în Țara Românească, luau cu sila de la supușii țării cai de schimb și cereau pe gratis merinde și băutură (*reâyâ fukarasından cebren menzil bargiri ve müft <ü> meccânen me'kâlât ve mesrubât taleb idüb . . .*)²²². Și (iarăși) la solicitarea lui Constantin Vodă, la 8—17 noiembrie 1706 (*evâil-i Şa'ban 1118*), autorităților otomane din Silistra, Ruscuc, Nicopol, Vidin și Cladova li s-au adresat porunci pentru a lua măsurile convenite, astfel încît acele persoane care nu posedau „ilustrul ordin” (*emr-i şerif*), adică nu aveau de îndeplinit vreo misiune anume, să nu fie lăsate să se îndrepte spre Țara Românească pe la locurile de trecere (*ma'ber*) și din schelele (porturile) dunărene. Căci, asemenea iuși, care nu erau trimiși de către Poartă cu „ordin ilustru” spre a rezolva „treburi importante” — așa cum sesiză voievodul

²²¹ Ibidem, c. 415 (*Ibidem*, f.?).

²²² Rola 93, c. 432 (*Başbakanlık Arşivi*,¹ Istanbul, *İbnülemin Tasnifi, Hariciye nr. 1080*).

muntean —, „trecînd în principatul Țării Românești și mergînd de la un capăt la altul al său, umblînd prin toate satele, călcînd în picioare pe supușii țării amintite, lovînd și vătămînd pe mulți dintre ei și luîndu-le cu sila bunurile și lucrurile, astfel ei sînt pricina pentru care (supușii), datorită abuzurilor și silnicilor lor, se împrăstie și se risipesc . . .” (*Eflâk vilâyetine übûr ve ibtidasından intihâsına varınca karye-be-karye gezüb memleket-i mezburê reâyâsını çigneyüb nicelelerin darb ve mecruh ve emvâl ve esyâların cebrûn alub zulm ve taaddîlerinden perâkende ve perişân elmalarına bais oldukların . . .*)²²³. De asemenea, la o dată (27 martie — 5 aprilie 1714/*evâsî-i Rebi’-ül-evvel 1126*) cînd Constantin Brâncoveanu fusese deja mazilit, beilerbeiuului Rumeliei, Mustafa pașa, i s-a poruncit, în urma „rugămînții” (*iltimas*) domnului muntean, să interzică ferm oștenilor din subordinea sa, care se deplasau spre Brăila și în continuare spre Hotin, de a se mai abate prin Țara Românească, pentru a-și scurta ruta, așa cum se întîmplase cu un an mai înainte²²⁴.

Constantin Brâncoveanu a încercat să reglementeze și statutul negustorilor otomani în Țara Românească. Semnalăm în acest sens porunca emisă către valiul de Vozia, Yusuf pașa, la 12—21 iunie 1707 (*evâsî-i Rebi’-ül-evvel 1119*). Desigur, la cererea domnului, înaltului dregător otoman i s-a ordonat să pună în vedere negustorilor musulmani ca, ori de cîte ori se aflau cu treburi în Țara Românească, să locuiască numai în hanuri, să nu-i mai scoată cu forța pe comercianții autohtoni din dughe-nele lor și să achite în mod corect taxele vamale pentru mărfurile achiziționate din țară. În caz contrar, toți cei ce nu respectau aceste reguli urmau să fie deferiți comandanților otomani (*zabit*), spre a fi întemnițați și a-și primi oricui pedepele de rigoare²²⁵. De posibilitățile de a pătrunde *legal* în Țara Românească (situație valabilă, repetăm, și în privința celorlalte două principate românești autonome), au profitat însă și mulți alți supuși otomani mai întreprinzători și, în orice caz, mai predispuși întru indisciplină, cum erau lazii, locuitori din nord-estul Anatoliei (pe țărmul Mării Negre). Abuzurile repetate ale acestora l-au determinat pe Constantin Vodă să solicite Porții izgonirea lor din Țara Românească, sens în care voievodul a fost autorizat să acționeze, prin porunca emisă la începutul anului 1712²²⁶.

*

Atitudinea adoptată de Constantin Brâncoveanu față de Poarta otomană i-a permis să desfășoare, în umbră sau pe față, o intensă activitate diplomatică, în fapt, o politică externă deosebit de activă. Este ceea ce s-ar putea defini — iarăși în termeni metaforici — fața nevăzută a aisbergului, adică a politicii de ansamblu pe care a promovat-o marele voievod, de vreme ce sursele turcești, narative și documentare (arhivistice), care reflectă punctul de vedere al Porții și al mediilor din preajma acestuia, nu conțin acuzații la adresa lui Constantin Brâncoveanu decît numai atunci cînd s-a aplicat măsura privitoare la detronarea sa, în primăvara anului 1714.

²²³ Rola 46, c. 144 (*Ibidem*, Mühimme Defteri nr. 115, f. 162).

²²⁴ *Ibidem*, c. 588 (*Ibidem*, Mühimme Defteri nr. 120, f. 163).

²²⁵ *Ibidem*, c. 175 (*Ibidem*, Mühimme Defteri nr. 115, f. 323).

²²⁶ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 81—82.

Correspondența și legăturile diplomatice ale lui Constantin Vodă au avut ca scop, în primul rînd, cunoașterea cît mai exactă cu putință a intențiilor politice ale suveranilor puterilor direct interesate de evoluția situației din sud-estul Europei. Cu alte cuvinte, domnul Țării Românești a voit — și, de bună seamă, a reușit — să ia „pulsul” politicii europene. La informațiile dobîndite — uneori, chiar la solicitarea Porții, căci era în obligația conducătorilor Țărilor Române de a culege și a transmite la „centru” (Istanbul sau Edirne) asemenea date — despre stările de lucruri din zonele învecinate, adăugîndu-se experiența și cunoștințele sale, la zi, am spune, în privința situației interne și politicii externe ale Imperiului otoman, a fost posibilă, astfel, alegerea de către voievod a celor mai bune soluții, în virtutea rațiunilor dictate de imperatiivele momentului, pentru rezolvarea unei probleme sau alteia, pentru evitarea consecințelor imediate ale pericolelor ce plauau asupra țării. Constantin Brâncoveanu a dorit, indubitabil, scoaterea țării de sub tutela otomană, inițiativele sale diplomatice pîrind în mod vizibil pecetea acestei aspirații. Și dacă nu a trecut uneori la *acțiune fățișă*, cînd au existat prilejuri să o facă — precum în cazul campaniei din 1711 — aceasta s-a întîmplat, credem, tocmai datorită faptului că el nu s-a lăsat niciodată înșelat de aparențe, de promisiuni și declarații, intuind în profunzime motivațiile adînci ale politicii marilor puteri din epoca sa. Sint bine cunoscute legăturile lui Constantin Brâncoveanu cu suveranii Austriei²²⁷ și Rusiei²²⁸. În vremea domniei sale, Bucureștiul a fost, într-adevăr, unul dintre centrele importante ale diplomației europene²²⁹.

„Liberă în toate privințele, separată la cancelarie și scutită de a fi călcată cu piciorul” (*mefrûz-ül-kalem ve maktû’-ül-kadem min-küll-ül-vüch serbest*) — cum avea să fie formulat sintetic, în documentele turcești oficiale din secolul al XVIII-lea²³⁰, statutul principatelor românești autonome —, Țara Românească a cunoscut sub ocîrmuirea lui Constantin Brâncoveanu momente de liniște și securitate, de prosperitate economică, de puternică înflorire culturală.

Asasinarea marcului voievod, în vara anului 1714, eveniment care a avut o rezonanță deosebită în presa europeană a vremii²³¹, s-a vrut a fi, de fapt, „asasinarea” — la modul figurat, desigur — unei politici subordonate întru totul aspirațiilor de emancipare ale poporului român. Și dacă aceste năzuințe străvechi n-au avut cum să fie înăbușite prin martirajul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, ele au căpătat neîndoielnic un puternic impuls și datorită faptelor pilduitoare ale acestuia.

²²⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, op. cit., p. 396–397, 414; Ștefan Ionescu, op. cit. p. 85–90.

²²⁸ L. E. Semionova, *Stabilirea legăturilor diplomatice permanente între Țara Românească și Rusia la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în „Romanoslavica”, V (Istoric), 1862, p. 29–51.

²²⁹ Paul Cernovodeanu, *Bucarest, important centre politique du sud-est européen...*, op. cit. (vezi supra nota 78).

²³⁰ Vezi, de pildă, Valeriu Veliman, op. cit., p. 267–268.

²³¹ L. Baidaf, *La mort de Constantin Brâncoveanu et la presse européenne (1714)*, în „Revue historique du sud-est européen”, nr. 1–3, 1929 p. 64–70.

R É S U M É

L'effort d'approfondir la connaissance du statut politique et juridique des Pays Roumains dans le contexte international a dirigé l'investigation sur le règne du Constantin Brancovan (1688—1714), à propos de son attitude vis-à-vis de la Porte et de la conduite de celle-ci envers le prince roumain.

Les documents émanants des autorités ottomanes fournissent des informations intéressantes, qui viennent de compléter et parfois de corriger certaines conclusions de l'historiographie roumaine.

P R É C I S

The most accurate knowledge of the political and legal statute of the Romanian Principalities made the author study Constantin Brâncoveanu's reign, both from the stand point of his attitude towards the Sublime Porte, and its reaction in front of the Romanian prince's initiatives and actions.

The documents taken into account, and issued mostly by the Ottoman authorities provide valuable data that complete and sometimes correct the conclusions of the Romanian Historiography.